

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ
ФЕДЬКОВИЧА**

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра практичної психології

**ПРОЯВ КРЕАТИВНОСТІ У ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 2 курсу, 622 групи
Чорнописька Анна Михайлівна

Керівник:

кандидат психологічних наук,
доцент **Канівець Т.М.**

*До захисту допущено:
на засіданні кафедри
протокол № __ від _____ 2023 р.
Зав. кафедрою _____ доц. Радчук В.М.*

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Чорнописька А.М. Прояв креативності у пізнавальній діяльності осіб підліткового віку – Кваліфікаційна робота.

Вік підліткового етапу має активну фазу пізнавального розвитку. Вона розгортається у формах, непомітних для дитини та оточуючих. У цей період триває розвиток мислення і пам'яті, формується більш цілісне усвідомлення того, що відбувається навколо, розширюються межі уяви і діапазон суджень. Ці можливості навчання сприяють швидкому накопиченню нового досвіду. Фактори творчого характеру активно впливають на підліткову творчість і змінювати кардинально своє життя. Підлітки морально готові до змін якщо помічають, що їхні творчі здібності оцінюються і спрямовують для реалізації на різних заходах, майстер-класах, що істотно впливає на їх самооцінку і змінює ставлення до своїх ровесників та дорослих які постійно перебувають з ними у взаємодії. Своєю креативністю вони показують свою потребу самоствердження, активності генерації думок, залучення до різного роду заходів, що приносить високі успіхи.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано теоретичні основи прояву креативності у підлітковому віці, розглянуто психологічні особливості творчості на різних етапах розвитку особистості та особливості пізнавальної діяльності в підлітковому віці.

Проведене емпіричне дослідження спрямоване на вивчення рівня креативності підлітків в залежності від статі особистості. Аналіз результатів цього дослідження підтвердив гіпотезу нашої теми. Рівень прояву показників креативності у дівчаток-підлітків кращий, ніж у хлопців-підлітків цього віку.

Ключові слова: підлітковий вік, креативність, гнучкість, творчість, оригінальність.

ABSTRACT

Chornopyska A.M. **Manifestation of creativity in cognitive activity in adolescence.** – Qualification work.

Adolescence is an active phase of cognitive development. It unfolds in forms imperceptible to the child and others. During this period, the development of thinking and memory continues, a more holistic awareness of what is happening around is formed, the limits of imagination and the range of judgments expand. These learning opportunities contribute to the rapid accumulation of new experience. Creative factors actively influence adolescent creativity and radically change their lives. Adolescents are morally ready for change if they notice that their creative abilities are evaluated and directed for implementation at various events, master classes, which significantly affects their self-esteem and changes their attitude towards their peers and adults who constantly interact with them. With their creativity, they show their need for self-affirmation, the activity of generating thoughts, involvement in various activities that bring great success.

The qualification work analyzed the theoretical foundations of the manifestation of creativity in adolescence, considered the psychological features of creativity at various stages of personality development and the peculiarities of cognitive activity in adolescence.

The conducted empirical research is aimed at studying the level of creativity of teenagers depending on the gender of the individual. Analysis of the results of this study confirmed the hypothesis of our topic. The level of manifestation of creativity indicators in teenage girls is better than in teenage boys of this age.

Key words: adolescence, creativity, flexibility, creativity, originality.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ	9
1.1. Проблема розвитку креативності в психології.....	9
1.2. Внесок науковців у проблему творчості.....	14
1.3. Особливості пізнавальної діяльності в підлітковому віці.....	19
1.4. Психологічні особливості прояву креативності на різних етапах розвитку особистості.....	27
1.5. Психологічні особливості творчості в підлітковому віці.....	32
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРОЯВУ ТВОРЧОСТІ В ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	35
2.1. Вибірка досліджуваних та характеристика методів та методик під час проведення емпіричного дослідження.....	35
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	43
ВИСНОВКИ	55
СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
ДОДАТКИ	64

ВСТУП

Актуальність проблеми. Сучасний погляд на властивості творчої особистості та їх розвиток і взагалі на проблеми креативності та обдарованості характеризується підвищенням інтересу та розширенням сфери наукового інтересу. Існує лише одна проблема з проблемами безпеки, і це читання у філософських, культурних, соціально-психологічних, індивідуально-психологічних, педагогічних.

Психологічні особливості творчої особистості постійно розвиваються дослідницькими методами, освіченість творчого потенціалу нації розглядається як один із видів найвищого характеру. Наступні проблеми є природними: економічні, політичні, психіатричні, національні, технічні та ін.

Креативність, як система творчих здібностей, розглядається в психології у різних аспектах: як характеристика інтелектуальної сфери; як самостійна та незалежна від інтелекту специфічна форма психічної активності; як сукупність особливих мотиваційно-особистісних якостей; як загальна риса особистості; як самоактуалізація; як самостійна якість мислення; як складне, багатопланове, неоднорідне явище. Креативність як феномен пов'язаний із творчими здібностями індивіда, стає необхідною ланкою у набутті особистісної та професійної ефективності.

У сучасному суспільстві підлітковий вік – це дуже тривалий перехід від дитинства до дорослого життя. Таким чином, підлітки вже не вважають себе дітьми і не хочуть, щоб до них ставилися як до дітей. Але крім цього вони також розуміють, що вони ще не дорослі в прийнятті рішень і відповідальності. На думку психологів, підлітковий вік унікальний, оскільки багато складових психіки в цей період знаходяться в стадії активного формування.

Значний внесок у розробку проблеми творчості зроблені вітчизняні науковці: Т. Галкіна, С. Медник, Р. Муні, П. Стайн, Д. Мерфі, А. Хуторський та ін. [9].

Мерф Д.у своїй книзі «Сила підсвідомості, як спосіб мислення змінює життя» зазначає: «Життя має бути пригодою. Воно має бути самореалізованим. Не може життя сходити на животіння» [32].

Проблема формування творчої особистості, виявлення та розвитку творчого мислення, розкриття природи творчості, створення умов для творчої самореалізації особистості давно привертає увагу теоретиків, дослідників. Науковці останнім часом помітили, що зростає у суспільстві тенденція до креативності, і що вона притаманна багатьом людям, а не тільки відомим особистостям різних напрямків у різноманітних сферах діяльності. Його можна стимулювати за допомогою різноманітних та продуктивних інструментаріїв, що дасть змогу ефективно та цілеспрямовано підвищувати рівень творчості у різних сферах людського існування. Заходи в яких людина активно проявляє свою творчість підкреслює її неординарність, підвищує рівень самооцінки, надає можливості відрізнитися поміж інших людей та мотивувати тих хто знаходиться поруч.

Деякі автори розглядають креативність лише в межах якісно високого інтелекту як тип інтелектуальної поведінки. Креативність проявляється в успішному виконанні трьох етапів – вміти самостійно бачити і ставити проблеми, знаходити їх вирішення і творчо втілювати в конкретному виробі. Кожна творча людина вкладає креативність у всі види діяльності.

Побудова демократичного суспільства з високорозвиненою економікою об'єктивно зумовлює необхідність розвитку значного творчого та інтелектуального потенціалу особистості, своєчасного виявлення подальшого формування креативності та обдарованості [27].

Сучасне життя сьогодні так змінюється, що багато людей саме через свої індивідуальні та креативні ідеї можуть себе реалізувати та бути важливим у оточуючому середовищі. Прояв креативності дозволяє людині самовдосконалюватися і не стояти на місці, а творити щось нове, оригінальне та пристосовуватися до певних змін в середовищі де проживає та працює людина. Створює сприятливі умови особистісного зростання, формує рівень

толерантності, дає більш краще людині самореалізуватися, бути самодостатньою і опанувати новіше, краще, оригінальніше. Основною формою діяльності індивіда, що формується є та діяльність професійного спрямування яка принесе ефективний результат, якщо особистість проявить свій творчий характер. Тому, у процесі демонстрації творчого потенціалу у суспільстві індивід чітко усвідомлює про рівень особливого підходу до нового процесу креативності, що приводять індивіда до нових успіхів через творчість.

Креативність визначається як «творчі можливості людини, які можуть виявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, певних видах діяльності, характеризують особистість у цілому або окремі її сторони. Творчість розглядається як найважливіший і відносно самостійний фактор обдарованості»[15].

Виховання такої позиції індивіда зрозуміла, оскільки вимагає багато зусиль вольової активності і, дуже вимагає реалізованості через певну систему заходів державного рівня на основі комплексних наукових розробок, у яких важливе місце займала б психологія як наука, що досліджує теоретичні та прикладні аспекти формування особистості. На сьогоднішній день проведено велику роботу в галузі дослідження креативності, творчого та креативного мислення, методики розвитку творчого потенціалу особистості.

Об'єкт дослідження – креативність осіб підліткового віку.

Предмет дослідження – прояв креативності у пізнавальній діяльності осіб підліткового віку.

Мета дослідження – вивчити та проаналізувати прояви креативності у осіб підліткового віку.

Гіпотеза дослідження – рівень креативності у хлопців і дівчат буде відрізнятися.

Відповідно до поставленої мети були поставлені наступні **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз наукової літератури з питань дослідження прояву креативності у підлітків вітчизняними та зарубіжними вченими.

2. Вивчити та проаналізувати особливості прояву рівня креативності у осіб підліткового віку.

3. Провести емпіричне дослідження прояву креативності у дівчат та хлопців підліткового віку.

4. Проаналізуйте результати емпіричного дослідження з даної проблеми та зробити висновки..

Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація наукової та психологічної літератури з проблеми дослідження.

Відповідно до мети та завдань використовувалися такі **психодіагностичні методики:**

1. Методика «Коло» Е. Вартега.

2. Методика «Дослідження креативності невербального рівня», П. Торренс.

3. Методика «Визначення особистісної творчої схильності до творчості», Г. Девіс.

4. Тест «Креативність», В. Лемак, В. Петрище.

Структура роботи: вступ, 2 розділи з параграфами (теорія та емпірична частина), висновки, список використаних джерел, додатки, рисунки, таблиці.

Загальний обсяг роботи 72 сторінки.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

1.1. Проблема розвитку креативності в психології

Людська унікальність, індивідуальність тісно пов'язана з проблемою творчості. Розвиток індивідуальної творчості як предмет наукового дослідження має своєрідну специфіку: у науковому описі «креативність» ототожнюється з поняттям «креативність» та похідними від нього (передумови творчості, загальні та спеціальні здібності, потенціал тощо), де є небезпека відходу від наукових основ природотворчості [7].

Загалом під творчістю розуміють процес, що має відповідну специфіку і веде до створення чогось нового, а творчість розглядають як потенціал, внутрішній ресурс людини. Під креативністю можна розуміти здатність людини відмовитися від стереотипних способів мислення або здатність відкривати нові шляхи вирішення проблем чи нові способи вираження [6].

Відомий дослідник проблеми творчості А. Лук на основі аналізу біографій видатних учених, винахідників, художників і музикантів виділяє такі складові творчості:

- бачити проблему там, де її не бачать інші;
- поєднувати розумові операції, замінюючи кілька понять одним і використовуючи символи, які є більш інформативними;
- застосовувати навички, набуті при розв'язуванні одного завдання, для вирішення іншого;
- сприймати дійсність цілісно, не поділяючи її на частини;
- легко асоціювати віддалені поняття;
- відтворити необхідну інформацію в потрібну хвилину;
- гнучкість мислення;
- обрати одну з альтернатив розв'язання задачі перед її перевіркою;
- включати новосприйняту інформацію в існуючу систему знань;

швидко генерувати ідеї;

мати творчу уяву;

доопрацювати деталі для покращення початкової ідеї [32].

Оскільки людина є носієм креативності, а креативність є її невід'ємною ознакою, та поведінки, до усвідомлення та розвитку свого досвіду, здатність людини відчувати проблему, визначте його, а також шукайте шляхи вирішення його рішення. [8].

Креативність, на думку Фромм Е. завжди характеризується як щось особливе. Це здатність не тільки дивувати, але і пізнавати, розкривати, фантазувати, творити невідоме і мотивувати інших. Здатність знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, як спрямованість на відкриття нового і можливість глибоко розуміти власне бажання та ділитися досвідом з однодумцями і не тільки. При цьому він звертає увагу на характеристики та процеси, які активізують творчу продуктивність, а не результат [48].

Відомий вчений К. Роджерс під креативністю розуміє здатність суб'єкта відкривати нові шляхи вирішення проблем, вносити в життя щось нове для людини, вважаючи, що креативність є силою, яка сприяє позитивній самооцінці та забезпечує саморух особистості в її розвитку.

Так, К. Роджерс під креативністю розуміє здатність відкривати оновлені методи та новітні способи активного вираження саме через творчі здібності [47].

Якщо розглядати креативність за П. Торренсом, то на його погляд креативність має бути до створення, чогось неочікуваного, постіне рішення чогось оригінального і неповторного, генерація ідей нового зразку, зміна стереотипів, прийняття рішень у нестандартних ситуаціях. У своїх дослідженнях П. Торренс довів, що рівень креативності корелює з досягненнями в організаційній діяльності (управлінні), а також у навчальній та професійній діяльності [36].

Питання вивчення творчості має давню історію. Ще в 60-х роках 20 століття було описано понад 60 визначень творчості. – створювати і згідно з

класичним визначенням. У вітчизняній психології поняття «креативність» вважається синонімом слова «креативність» [31].

Історична ситуація, яка склалася нині, є такою, що зростання інтересу до проблеми творчості неминуче як у колі наукової інтелігенції, так і в найширших колах громадськості. Наш час найбільш мінливий, швидше за будь-яку епоху в усій історії людства. Все прискорилося – темп збору наукових даних, винахідницька діяльність, швидкість розробки нових технологічних рішень, процеси трансформації психологічної реальності, зростання озеленення, все щодня складається в нове, невідоме, що спонукає людину формувати рівень відповідальності за ідеї яка вона творить і ефективно реалізовує в навколишнє середовище. Ця нестабільність не дозволяє людині використовувати старий досвід та побачити щось краще [2].

Накопичений на сьогодні багатий матеріал дає змогу простежити деякі загальні тенденції, принципи та підходи до визначення сутності творчості. Загалом можна виділити два основних підходи до вивчення та розуміння креативності: когнітивний (когнітивний) та особистісний. Відповідно до першого напряму вивчення креативності відбувається в тісному зв'язку з вивченням когнітивних процесів. Перш за все, дослідники творчого напряму розглядають питання про співвідношення креативності з рівнем інтелекту як проблему співвідношення між створенням нового та набуттям і застосуванням уже вироблених нових ідей через уміння і знання та обмін досвідом [8].

Питання творчих здібностей постійно змінюється і залежить від потреб та розвитку суспільства, Поняття креативності для кожного індивіда, це частинка чого власного, що робить креативність більш гнучким та практичним. У кожної людини поняття творчості розуміється по-різному, але у цілому має своє бачення та уявлення про прояв творчих знань та умінь.

Креативність – це здатність людини генерувати нестандартні думки, постійний пошук оригінальності, прийняття нових рішень, нестандартний план до реалізації через мисленеву активність особистості.

П Тейлор стверджує: «Вже в 60-х роках ХХ ст. було дано 60 визначень творчості. Їх було розділено на шість видів:

1) гештальт, що описує творчий процес як руйнування існуючого гештальту для побудови кращого;

2) інноваційний, орієнтований на оцінку творчості за новизною кінцевого продукту;

3) естетичний, або експресивний, що підкреслює самовираження митця;

4) психоаналітичний, або динамічний, що описує творчість у термінах відносин (Воно, Я і Над-Я);

5) проблемні, які визначають креативність через ряд процесів вирішення проблем, до цього типу також відноситься визначення креативності Гілфордом як дивергентного мислення;

б) визначення, які не підпадають під жоден із наведених типів, не є конкретними» [33].

Нині більшість дослідників за допомогою тесту П. Торренса визначають чотири основні показники креативності: швидкість, гнучкість, оригінальність і розвиток. Вітчизняні та зарубіжні вчені відзначають, що між цими характеристиками існує досить тісний зв'язок. Але привертає увагу той факт, що в дослідженнях вченої М. Єгорової усі креативні думки потрібно змінювати та ідеї також оновлювати. протягом 6-10 років. На думку автора, це свідчить про чутливість творчості до зовнішніх впливів (передусім навчання та виховання) [27].

Інші автори відзначають цю тенденцію і вказують на важливість розвитку творчості в дитинстві.

Для творчих людей характерні такі риси особистості:

1) незалежність – особисті стандарти важливіші групових стандартів, невідповідність оцінок і суджень;

2) відкритість розуму – готовність вірити своїм і чужим фантазіям, сприйнятливості до нового і незвичайного;

3) досить вагома позиція до підвищення рівня креативності яка може виражатися у різних формах.

4) розвинене естетичне почуття, потяг до прекрасного [22].

Більшість дослідників відзначає, що творча особистість має високу емоційну збудливість. Існує пряма залежність між емоційним стресом із супутніми фізіологічними змінами та рівнем творчого процесу [40].

Дослідники вважають, що на креативність сприятливо впливають такі фактори, як радість, пристрасть, прилив стенічних емоцій, прагнення до домінування, ризику, потяг до незалежності, порушення порядку, зняття страху, розчарування [10]. На думку багатьох дослідників, творчість неможливо спостерігати без емоційної активності.

Отже, можна констатувати, що актуальність вирішення проблеми розвитку креативності та виховання особистості особливо зростає у зв'язку з виникненням суперечності між соціальним замовленням суспільства на творчу особистість як запоруку підвищення її конкурентоспроможності та недостатнім аналізом питання формування креативності, що є основою концептуальних психологічних засад креативного виховання та виховання підростаючого покоління.

1.2. Внесок науковців у проблему творчості

Проблема креативності неодноразово була предметом дослідження багатьох учених, але більш активно була коли відбувався переломний етап соціально-економічних змін в оточуючому середовищі.

Життя кожної людини на сучасному етапі розвитку постійно вносить свої корективи, дає поштовх до прийняття незвичних, ідей, нестандартного мислення, активності індивіда змінюватися і креативно втілювати те, що змінює погляд людей саме через творчий потенціал.

У психологічних джерелах проблема креативності багатьма науковцями, зокрема: Д. Богоявленський, А. Брушлінський, І. Волкова, Г. Глотова, А. Коваленко, О. Матюшкіна, В. Моляко, А. Савенкова, С. Симоненко, Є. Яковлева, а також такі зарубіжні дослідники, як: А. Маслоу, Д. Рензуллі, Д. Фельдгуйзен, Т., Е. Фромм, Любарт, Р. Гілфорд, Е. Торренс, М. Генрі, У. Рассел та інші визначають суттєві ознаки щодо творчих здібностей й людини у процесі життя.

У їхніх працях особливу увагу приділено та проаналізовано індивідуальні якості творчості людей різного віку, розкрито структурні елементи і принципи які формують та впливають на творчий розвиток індивіда. Спеціалісти у галузі креативності, а саме: А. Адлером, А. Маслоу, К. Роджерсом було визначено, що креативність є базовою характеристикою самоактуалізації людини, який дає їй новий потенціал для розвитку та покращує взаємостосунки у власному житті [24].

Навчання творчості має відбуватися в першу чергу і в основному на програмному навчальному матеріалі з різних предметів, а в разі потреби й на спеціально побудованій системі завдань. Засвоюючи досвід творчої діяльності, характерні для неї процедури, підлітки набувають здібностей видозмінювати ті стереотипи мислення, яким вони вже навчилися, вчать відмовлятися від стереотипів, конструювати нові підходи до осмислення раніше засвоєного або нового змісту.

Та, як показує практика, розвиток креативності може здійснюватися різними шляхами. Одні методи будуть дієвими для одних дітей, інші – для інших.

На думку А. Хуторського, «вчитель повинен бути вільний у виборі шляху розвитку креативності учнів. Він підтримує і покращує самооцінку і самоповагу кожної дитини в прояві креативності. Не можна не заохочувати успіхи дітей у творчому процесі, і тим більше не можна затримувати увагу на невдачах, які можуть з'явитися при виконанні креативних завдань. Помилки дитини необхідно розглядати як накопичуваний досвід, а не привід для покарання або осміяння» [5]. Заохочення до творчої активності може здійснюватися різними способами, що стимулюють активність, використовуючи певні прийоми та техніки.

Американські вчені Е. Торренс та Л.Холл показали, що особливостями індивідуальної креативності є: здатність «зробити диво», дії, що виходять за рамки традиційних, але відповідають законам природи; високий ступінь емпатії; винятковість діяльності; уміння вирішувати конфлікти, особливо коли вони не мають логічного вирішення; здатність до фантазування та володіння інтуїцією [11].

Під творчим потенціалом більшість вітчизняних дослідників розуміють творчу обдарованість і готовність до творчої діяльності. Д. Богоявленська. Визначено загальну структуру творчого потенціалу, яка характеризується такими компонентами:

схильності, наміри, які мають чутливість завищену, і певній вибірковості, надають переваги чомусь іншому, оригінальному. загальному динамічності психічних процесів;
інтереси, їх спрямованість, частота і систематичність проявів, домінування пізнавальних інтересів;
допитливість, бажання створювати нове, схильність до пошуку та вирішення проблем;

швидкість у засвоєнні нової інформації, створенні асоціативних масивів;
тенденції до постійних порівнянь, порівнянь, вироблення орієнтирів для нових ідей і створення відбору чогось дуже особливого;
важливість мати інтелект – швидкість нових оцінок за працю, вибір рішення рішень, та адекватність певних дій;
емоційне забарвлення окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивну оцінку, вибір, надання переваг;
наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, старанність, системність у роботі, сміливість у прийнятті рішень;
творча спрямованість на пошук аналогій, комбінування, реконструювання, схильність до зміни нових засобів, прийняття нових економічних дій, використання часу, та нових засобів для реалізації тощо;
інтуїтивізм – здатність виявляти неусвідомлені швидкі (іноді миттєві) оцінки, прогнози, рішення;
відносно швидке і якісне оволодіння вміннями, навичками, способами, прийомами роботи, оволодіння виконанням відповідних дій;
уміння виробляти власну стратегію і тактику під час вирішення різноманітних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій [38].

Творчість особистості має свою цінність. Вона проявляється через швидкість створення нового, гнучкість у думках та точності створення оригінального через мисленнєву активність. Уявлення людини через почуття гумору та схильність творити особливе має естетичну цінність та виражається через ступінь зображення проблематики яка вивчається детально. Неодмінною умовою актуалізації цієї здатності є самоконтроль і впевненість у собі. Значна частина проявів креативності належить до особливостей мислення.

Гілфорд Д. виокремлює 6 базових параметрів креативу. На його думку вони наступні:

- 1) вміння визначити та поставити проблему;
- 2) здатність генерувати велику кількість ідей;
- 3) велика гнучкість до нового і незвичного – створення оригінального і не схожого на інших.;
- 4) оригінальне бачення – нестандартно уміти реагувати на новітнє і цікаве;
- 5) можливість вдосконалення об'єкта шляхом додавання деталей;
- 6) уміння розв'язувати задачі, тобто здатність до аналізу та синтезу [29].

Різні автори по-різному визначають здатність до творчості, але загальна концепція полягає в тому, що в основі здатності до творчості лежить створення чогось нового, оригінального. При цьому критерієм креативності є не якість результату, а характеристики та процеси, які активізують творчу продуктивність – це те, що називається креативністю за Е. Фроммом [4].

Поступово все більш детально вивчаються психологічні аспекти проблеми формування креативності. Дослідник М. Бобнев стверджують: « підлітковий вік є найважливішим періодом у житті людини». Під час навчання та практики відбувається формування професійних умінь і навичок, необхідних в організації навчального процесу і, зокрема, активізація творчого потенціалу особистості [16].

Деякі автори ототожнюють творчу діяльність із творчістю. Л. Виготський визначає: «Творчість – це діяльність, втілена в продуктах творчості. Завдяки їй людина виражає себе, свій внутрішній світ, змінюючи його. Вона створює не тільки зовнішній світ, а й свій власний (внутрішній)».

Як зазначає, М. Гнатко, творча та обдарована людина має мати цілу систему певних творчих задатків, потенційної креативності і відповідних здібностей, що є важливими і необхідними для будь-якої творчої особистості, що і формує її актуальну креативність [17].

Підсумовуючи сказане зрозуміло, що креативність – це характерна риса творчої особистості, яка здатна з власної ініціативи, з вибором відповідних методів реалізувати свій потенціал. Креативність трактується як творчі здібності людини, які можуть виявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, певних видах діяльності, характеризувати особистість у цілому чи окремі її сторони.

Звичайно, креатив, та креативна людина – це можливість творити щось своє а не брати за повтор чужого (тобто оригінальну, несподівану), так і корисну, і має певну відповідність та відповідати стандартам оригінальності. У цьому принципова відмінність творчості від суто творчої діяльності. Проблема креативності та креативності в цілому та механізми їх формування зокрема потребують подальших наукових досліджень [49].

1.3. Особливості пізнавальної діяльності в підлітковому віці

Вік підліткового етапу має активну фазу пізнавального розвитку. Вона розгортається у формах, непомітних для дитини та оточуючих. У цей період триває розвиток мислення і пам'яті, формується більш цілісне усвідомлення того, що відбувається навколо, розширюються межі уяви і діапазон суджень. Ці можливості навчання сприяють швидкому накопиченню нового досвіду.

Пізнавальний етап в підлітковому віці відбувається через абстрактне мислення, асоціативну пам'ять, і має пізнавальні (пов'язаних з розвитком стилю інтелектуальної діяльності) навичок.

Фактори творчого характеру активно впливають на підліткову творчість і змінювати кардинально своє життя. Підлітки морально готові до змін якщо помічають що їхні творчі здібності оцінюються і спрямовують для реалізації на різних заходах, майстер-класах, що істотно впливає на їх самооцінку і змінює ставлення до своїх ровесників та дорослих які постійно перебувають з ними у взаємодії. Своєю креативність вони показують свою потребу самоствердження, активності генерації думок, залучення до різного роду заходи, що приносить високі успіхи [25].

Важливою особливістю цього віку є розвиток навичок взаєморозуміння, взаємодії; на основі взаємно привабливості і психологічної сумісності або спільних інтересів у підлітків виникають дружні відносини, формуються перші почуття.

Психологи вважають, що саме ці особливості дають змогу вчителю організувати творчу діяльність підлітків у групах, створених з ініціативи самих дітей.

На різних позаурочних та позашкільних заходах, в яких підліток приймає участь важливо побачити результат його роботи. Написання різних сценаріїв самими учнями, нестандартні рішення щодо оформлення свят та способів його проведення часто показує як підліток мислить, як проявляються його творчі здібності і, що саме він може запропонувати як

генератор ідей. Його творчий процес може яскраво вплинути на міжособистісну взаємодію з іншими учнями, що може захоплювати їх настільки, що іноді аж, спостерігається більша успішність до інтересу навчання.

Даний вік для багатьох із підлітків є провідним у процесі спілкування. Важливою характеристикою також є – професійне самовизначення, де роль відіграють інтереси його. На жаль, не в усіх підлітків інтереси стійкі, як і нестійка їх психіка загалом. Спілкування з ровесниками може принести йому більше користі в задоволенні його інтересів і потреб, і тоді він може відійти і від школи, і від родини. Та на наш погляд, саме творча діяльність учня може захистити його від негативного впливу середовища. Відокремлення групи однолітків у підлітковому віці стає більш стійким, ніж раніше. Подібність інтересів і проблем, які хвилюють їх, можливість відкрито їх обговорювати, не побоюючись бути осміяним і перебуваючи в рівних відносинах з товаришами – ось що робить атмосферу в таких групах більш привабливою для підлітків, ніж спільноти дорослих людей.

Абстрактне (словесно-логічне) мислення у цей період набуває нового значення. Відбувається активний розвиток для створення нових ідей і задумів творчого спрямування. Знання творчого характеру які у них на даному етапі з'являються, дають можливість краще навчатися та вище оцінювати рівень здібностей у навчально-пізнавальній і мисленнєвій діяльності.

Учні підліткового віку отримують систему нових знань у різних сферах: математика, фізика, хімія, де також можуть застосовувати свої творчі ідеї. Під час вивчення цих дисциплін вони реалізують нові способи отримання знань та через творчий потенціал спрямовують свої знання як в теоретичному так і практичному значенні, що на інтелектуальному рівні впливає на процес мислення.

Ж. Піаже розглядав мислення на рівні формальних операцій, що впливає на розвиток креативності підлітків. Вона розгортається в роздумах

про можливе, зіставленні реальності з тими подіями, які могли або не могли відбутися. Цей вид інтелектуальної праці є багатохарактерний.

Операції мислення, які виникають у підлітків у процесі навчання дають можливість розуміти основні характеристики для створення оригінального і важливого. Певні форми відокремлення змісту у процесі навчання вимагають новітніх знань та умінь. Підліток вчиться оперувати та визначати для себе конкретні завдання, що мають свій зміст. Якщо дивитися в цілому під час навчання у нього формується логічне мислення яке впливає на навчальну діяльність.

Етап формальних операцій підліток здатний виявляти закономірності та систематично досліджувати чинники, що призводять до певної події. У цьому віці виникає прагнення будувати життєві плани, для чого необхідне гіпотетико-дедуктивне мислення, якому властиві формальні операції [26].

Уміння оперувати гіпотезами у підлітка формується в процесі вирішення мисленнєвих завдань. Мислення на рівні формальних операцій передбачає здатність формулювати, перевіряти й оцінювати гіпотези, маніпулювати не лише відомими фактами, які можна перевірити, а й думками, що суперечать наявним знанням. Це розвиває в підлітків здатність планувати та передбачати.

В основі абстрактного мислення підлітків лежить формування таких здібностей:

- врахування більшості комбінацій змінних у процесі пошуку рішення задачі;
- висування припущень щодо впливу однієї змінної на іншу;
- уніфікація та розподіл змінних гіпотетико-дедуктивним способом («Якщо є X, то станеться Y») [50].

Формальні операції у кожного учня розвинені по-своєму. Для їх реалізації найкраще якщо є певні проблеми в незвичних ситуаціях, використовувати цінні судження та поняття. Рівень їхнього інтелектуального розвитку впливає на подальші мисленнєві дії які приводять до певного

результату. Часом їх погляди змінюються через недостатність рівня знань та досвіду і мають свої особливості у пізнавальній діяльності [28]. Для того, щоб рівень інтелектуальних здібностей був кращим усе потрібно вивчати поступово.

Інтелектуальний розвиток підлітка включає:

- більш ефективне використання механізмів обробки інформації;
- форми складних стратегій для розв'язання різних типів інтелектуальних, мисленнєвих завдань;
- більш ефективні способи отримання інформації та збереження її в знаковій формі;
- розвиток виконавчих функцій вищого порядку (метафункцій), зокрема планування, прийняття рішень; значно більша гнучкість у виборі методів реалізації всіх функцій із широкої бази сценаріїв [30].

У порівнянні з іншими віковими етапами розвитку, у них є свої плани вирішення певних завдань які вони можуть використовувати для вирішення проблеми. Вони розробляють складніші сценарії для особливих обставин (футбольний матч), процедури (вибір класного керівника), відстояти себе. Намагаючись вирішити проблему або зрозуміти соціальну подію, вони виявляють здатність використовувати інформацію з усіх соціальних сценаріїв.

Підлітки можуть розглядати ситуації, що мають своє бачення, їх новими захопленнями часто стає книга, в якій вони можуть знайти нову інформацію, та при читанні в черговий раз перосмисливши інформацію поділитися з ровесниками, що і є темою для взаємодії та переосмислення того, що для нього є важливим. У них виникають питання щодо смислових цінностей життя. Прагнуть будь-якими способами змінити стан свідомості – від медитації (приведення психіки в стан глибокої зосередженості) до вживання наркотиків.

Важливою ознакою розвитку мислення, яка виявляється саме в підлітковому віці, є схильність до експерименту, яка полягає в небажанні приймати все на віру. У підлітків виявляються широкі пізнавальні інтереси,

пов'язані з бажанням все перевірити самостійно, особисто переконатися в істинності знань і думок. На останньому рубежі цього вікового періоду таке прагнення дещо згасає, з'являється більше довіри до чужого досвіду, що базується на раціональному ставленні до його джерела [34].

Для них важлива інтелектуальна підвищена активність, стимул якої виникає природною допитливістю, а й бажанням розвиватися, проявляти свої здібності, отримувати високу оцінку. Вирішуючи складні завдання, вони часто виявляють високорозвинений інтелект і значні уміння та навички.

Даний етап життя для підлітків – це час динамічного розвитку таких індивідуальних особливостей мислення, як креативність, самостійність, гнучкість.

Загальні ознаки творчого мислення включають:

- 1) оригінальність думки, здатність давати відповіді, що кардинально міняють думку та погляди;
- 2) з'являється велика чуттєвість до змістовного і важливого;
- 3) виконання розумових дій є доцільним, а не випадковим;
- 4) здатність виявляти нові, незвичайні функції предмета або його частини;
- 5) гнучкість мислення, коли людина може легко відхилитися від звичного способу вирішення завдання, долаючи «бар'єр минулого досвіду»;
- 6) уміння самостійно відкривати нові знання тощо.

Підліткова самостійність реалізується у процесі мислення через уміння самостійно побачити важливе, задати незвичне та важливе запитання, нову проблему, самостійно її вирішити, у самостійності вибору способу поведінки [37].

Розвитку мислення підлітків сприяють сформульовані вчителем завдання та запитання, що вимагають змістовної відповіді. Зважаючи на це, дбайливий учитель поступово ускладнюватиме завдання, створюватиме все нові проблемні ситуації, прийняття рішень у яких вимагатиме глибшого, складнішого, системнішого самостійного міркування [41].

Розвиток пам'яті в підлітковому віці відбувається в напрямку її інтелектуалізації. Порівняльний аналіз мнемічної діяльності молодших школярів і підлітків показав, що підлітки мають більш широкий вибір способів опосередкованого запам'ятовування і більш часте їх використання. Вони більш усвідомлено і цілеспрямовано використовують мнемотехнічні прийоми. А як відомо, існує пряма залежність між використанням прийомів запам'ятовування, рівнем володіння ними та продуктивністю запам'ятовування і відтворення.

З віком співвідношення між пам'яттю і мисленням змінюється. Пам'ять у підлітковому віці досить часто визначається мисленням. Запам'ятовування підлітка спрямовується через мисленнєві операції та встановлює логічність дій між важливою інформацією яка поступає та необхідністю запам'ятати, а пригадування полягає у відтворенні матеріалу відповідно до цих зв'язків. Для підлітків запам'ятати означає подумати.

Навчання в загальноосвітніх школах вимагає високої концентрації уваги, вміння зосереджуватися на змісті навчальної діяльності і водночас відволікатися від сторонніх подразників, для чого необхідне вольове зусилля.

Наприклад, матеріал з різних дисциплін мають свою специфіку, при його первинному засвоєнні (поясненні вчителем нового матеріалу) підліток повинен виявити значну розумову активність. Отже, щоб довести теорему, недостатньо просто послухати, як це буває під час розповіді про великі географічні відкриття. Найменша неуважність протягом короткого часу може викликати неправильне розуміння всього подальшого пояснення, оскільки засвоєння окремих частин такого матеріалу можливе лише на основі розуміння й усвідомлення попередніх суджень.

Якщо розглядати увагу у навчальній діяльності, то це дуже важливий когнітивний процес який вимагає розвитку, будь-якого активного виду та дій пов'язаний з логічною будовою будь-яких знань. Для цього віку характерні різні властивості уваги. Через стійкість, а ми уже знаємо, що це здатність індивіда протягом тривалого часу зосереджуватися на логічному,

абстрактному, організованому матеріалі для кращого розуміння. Цей розвиток відбувається поступово, нерівномірно, у кожної дитини по-своєму, пов'язане з формуванням навчальних і трудових навичок.

На основі розвитку пізнавальних процесів у підлітковому віці активно розвивається монологічне, письмо діалогічне мовлення. Уміти здійснити переказ твору чи уривку конкретного тексту вони навчаються самостійно готувати усне мовлення, міркувати, висловлювати думки, аргументувати їх. Вони не тільки здійснюють письмову передачу тексту, а й самостійно пишуть твори на задану або довільну тему [42].

Мовленнєвий розвиток підлітків пов'язаний із поєднанням і взаємопроникненням мислення і мовлення. Молодші підлітки вже складають план усного і письмового тексту, старші планують виступ і дотримуються його. Мова їх власна є контрольована та вони вчаться думати та регулювати свої думки. Можна спостерігати, що вони намагаються дуже по-особливому правильно і красиво висловитися.

У них розширюється словниковий запас, удосконалюються навички роботи зі словами, що відкриває шлях до словесної творчості, і багато хто захоплюється нею [44].

У мовній практиці підлітків часто проявляється таке явище, як власна мова підлітків. Вони часто використовують словесний максималізм, який прямо чи опосередковано відображає їх переживання незвичайного «космічного» порядку. Словесний максималізм («ніколи», «назавжди», «круто» тощо) часто трансформується в захоплення сленговою лексикою, що супроводжується лексичною недбалістю, навіть зневагою до культури мови, мовних традицій, схильністю до вживання, на їхню думку, оригінальні фрази. Дослідники вважають такі мовні експерименти природним явищем, породженим особливостями розвитку підлітків, оскільки новий досвід спонукає їх до пошуку відповідної форми словесного вираження, а її відсутність розглядають як невиразність «Я», суперечливість з реальністю [45].

Розглянувши вище сказане про психічний процес розвитку підлітків в центрах інтелекту в результаті роботи механізмів сприйняття, бачимо, що мисленнєва діяльність та поведінка, як цілеспрямований процес виконання підлітком пізнавальних дій, у результаті яких відбувається раціональне відображення учнем через посередника інформації, спрямованої на досягнення навчальної мети. Слід зазначити, не потрібно забувати про активізацію різних пізнавальних процесів, що активно впливає на навчальну діяльність підлітків та спрямовує до кращого інтелектуального розвитку.

- процес уваги – через індивідуальний підхід до студента та залучення його до самостійної роботи;

- процес сприйняття залежить від емоційного стану самого учня;

- процес відтворення та запам'ятовування від формування своїх планів та рефлексії;

- процес абстрактного мислення – шляхом впровадження засобів візуалізації [32].

1.4. Психологічні особливості прояву креативності на різних етапах розвитку особистості

Зміни в суспільстві, які відбуваються досить швидко, вимагають від людини якостей, які б дозволяли творчо і продуктивно підходити до будь-яких змін. Щоб успішно функціонувати в ситуації постійних змін, адекватно на них реагувати, людина повинна активізувати свій творчий потенціал. Виникає протиріччя між репродуктивним характером традиційної системи освіти та гострою потребою суспільства у творчій системі розвитку особистості. Формування креативності має починатися на ранніх етапах розвитку особистості [1].

Для підлітків дуже важливим є розвиток творчих здібностей, проте їх треба зуміти розкрити і розвинути. Прояв творчих здібностей варіюється від великих і яскравих талантів до скромних і малопомітних. Але сутність творчого процесу однакова для всіх. Різниця лише в конкретному матеріалі творчості, масштабах досягнень і їх суспільної значущості.

Креативність є властивістю, яка актуалізується лише тоді, коли це дозволяє навколишнє середовище. Однак феномен креативності має беззаперечну якість – схильність людини до різностороннього, багатогранного мислення, відчуття, дії. У процесі формування відбувається злиття свідомості і підсвідомості у нову форму – надсвідомість.

Початок у підлітків психічних новоутворень, її особистість ускладнюється, розкривається внутрішній план, який є у кожної людини. Тоді в дитини, включеної в соціальні відносини, розвиваються вищі психічні функції. Їх розвиток визначається генезисом, діяльністю особистості та особливостями навчально-виховного процесу. Завдяки процесу опосередкування відбувається розвиток вищих психічних функцій. Посередництво передбачає присвоєння дитиною культурних засобів у власній формі особистої діяльності [21].

Проблема розвитку креативності молодших школярів зачіпає величезне коло питань, пов'язаних з феноменом розвитку особистості. Творчість і творча діяльність – поняття взаємопов'язані. Творча діяльність є фундаментом, передумовою розвитку креативності, метою розвитку особистості. У навчальному процесі творча діяльність підлітків виступає як навчально-творча або творчо-пізнавальна діяльність, організована педагогом. Творчість молодшого школяра – складне синтетичне поняття. Розвиток креативності пов'язаний зі створенням нового, оригінального продукту в процесі навчально-творчої діяльності.

Для підлітків характерна пізнавальна активність, розширення інтересів, поява нових мотивів навчання. Спостерігаються значні зрушення в розвитку самосвідомості, відбувається активне формування особистості.

Все це сприяє розвитку творчих здібностей. Розвиток творчого потенціалу підлітків має свої особливості, які багато в чому визначаються віковими змінами характеру: підлітковий вік є одним із найбільш критичних періодів, який пов'язаний із бурхливим розвитком усіх провідних компонентів особистості, що супроводжується сильні фізіологічні зміни, пов'язані зі статевим дозріванням. Цей вік є періодом формування світогляду людини – системи поглядів на навколишній світ, на себе та інших людей. Характерно зміцнення авторитету однолітків. Саме в цьому віці вільно чи мимоволі з'являється бажання порівнювати себе з однолітками.

Також у підлітків є кілька можливостей відчувати власну індивідуальність. Однією з них є розвиток особистості за зразком і подобою особистості дорослого, оскільки саме дорослий в очах дитини володіє самостійністю, лідерськими здібностями та соціальною творчістю. Тому перше, чого хоче підліток – це показати собі та іншим, що він уже не дитина. Щоб наважитися на самостійні дії, підліток мимоволі переконується, що має на це право, адже він уже дорослий. Ось тут і виникає потреба у творчості.

Креативність – (лат. creatio - створення) – творча, новаторська діяльність [1]; останній термін, що характеризує «творчі здібності

особистості, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і які входять до структури обдарованості як самостійний фактор» [2]. Раніше в літературі вживався термін «креативні здібності», але згодом його почали витіснити мовні запозичення з англійської мови (creativity, creative).

За словами професора І. Милославського, термін «творчий» означає творчість, яка «не тільки висуває ідеї, але й доводить їх до конкретного практичного результату». Його первісне значення, яке не розрізняє продуктивну і, навпаки, безплідну діяльність.

А. Маслоу вважає, що завдяки самоактуалізації людина виявляє інтегрованість і долає фрагментацію. Завдяки самоактуалізації людина стає більш відкритою для суспільства, більш досконалою і спонтанною, з більш високим почуттям гумору, незалежною від нижчих потреб. Креативність є однією з важливих характеристик самоактуалізації. Він розглядає креативність як якість, яка може проявлятися в будь-якій життєвій справі. Згідно з його теорією, креативність – це якість, яка властива кожному від народження, але яка втрачається більшістю під впливом середовища [19].

У кожному віковому періоді розвиток креативності має свої особливості, і першорядне значення в той чи інший період можуть набувати різні фактори, що впливають на його динаміку. У молодшому шкільному віці враховуються чинники організації навчально-пізнавальної діяльності, особливості мікросередовища, а саме: характер спілкування вчителя з дітьми, стиль сімейного виховання, статусна структура групи та ряд інших, є вирішальними.

Глибокі зміни, у цей період відбуваються досить активно і набувають все більших знань до власного досвіду життя в цьому світі [23].

На думку Г. Костюка, «онтогенез організму людини визначається біологічною спадковістю, онтогенез особистості – соціальною спадковістю» [12].

Враховуючи підхід науковців які визначають креативність розвитку підлітків: В. Клименко, І. Лернер, В. Сухомлинський, Н. Юхимчук та інші, важливо відзначити, що повноцінний розвиток креативності необхідно починати з молодшого шкільного віку, який є сензитивним для їхнього розвитку, оскільки саме в цей період відбувається формування новоутворень, які визначатимуть творчі успіхи/невдачі дорослої людини. Однак можна виділити загальні та особисті протиріччя.

Розвиток креативності учнів відбувається на всіх етапах шкільного навчання, при цьому найдоцільніше привчати учнів до творчості з раннього віку, оскільки в початковій школі діти опановують прийоми навчальної діяльності, прийоми розв'язування навчальних завдання, які вони використовують у майбутньому [13].

Розвитку творчості особистості в процесі навчання сприяють якості, характерні для молодших школярів: відкритість до всього нового, допитливість, емоційність, цілісність сприймання, жвава уява, образне мислення, активне ставлення до дійсності, що їх оточує. Творчість повільно і поступово розвивається з більш простих форм, на кожному віковому етапі вона має своє вираження, кожен період має свою форму. Творчість людей неоднакова в різні вікові періоди.

Характеристика творчого потенціалу підлітків узгоджується із загальними віковими особливостями підлітків, у яких активно розвиваються і перебудовуються всі сторони психіки, що особливо проявляється у підвищенні ролі особистісних цінностей, розвитку самосвідомості, усвідомлення і самопізнання, самоствердження, що виникають рефлексії, усвідомлення своїх мотивів, активізація і інтимізація внутрішнього життя. У цей період на базі «загальної креативності» формується «спеціалізована креативність»: здатність до творчості, пов'язаної з певною сферою людської діяльності. Тому дослідження факторів, що впливають на розвиток і прояв креативності в підлітковому віці є особливо актуальним [39].

Автономний 12-14 вік стає для дитини дуже незвичним. На цій основі виникає відчуття дорослості, що породжує потребу в нових засобах самовираження. Докорінно змінюється самосвідомість підлітка, у нього з'являється гострий інтерес до власних інтимних переживань, що призводить, до самоаналізу, а також - до потреб у прийнятті свідомих рішень, великої підтримки дорослих та похвали власного особистого внутрішнього світу [20].

Творчого потенціалу стає основою психологічного розвитку школярів і, є безцінним сприйняттям і підтримка дорослими їх емоційних станів і реакцій, створення атмосфери психологічної безпеки в контактах з ними, а також використання методів вирішення проблем, діалогічність та індивідуалізація у взаємодії.

Отже, креативність є не лише психологічним, а й педагогічним явищем, адже від механізмів, які сприяють розвитку креативності, залежить активність і результативність особистості [14].

1.5. Психологічні особливості творчості в підлітковому віці

Сучасні наукові джерела свідчать, що в процесі реалізації творчого та інтелектуального потенціалу особистості визначальною є специфіка особистісних ресурсів особистості. Як показує аналіз наукової літератури, психологічні дослідження творчого потенціалу сьогодні розглядаються саме так:

1) уміння продуктивно діяти в ситуаціях новизни і невизначеності, при дефіциті інформації, коли немає раніше відомих способів дій, які гарантовано призведуть до позитивного результату;

2) здатність створювати те, що володіє новизною та оригінальністю [44].

Більшість науковців визначають креативність як системне явище, певну сукупність взаємопов'язаних елементів: творчих здібностей, творчого процесу, ступеня індивідуального розвитку творчих здібностей, якостей особистості, що забезпечують творчу активність, яку можна стимулювати та спрямовувати у певну систему. М. Бахтін, І. Бех, Л. Виготський, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, Б. Теплов найважливішими у формуванні творчої особистості, основою творчої діяльності вважають психологічні аспекти творчості, внутрішні процеси, механізм уяви, сприйняття, фантазії, волі.

Наукові праці Г. Альтшуллера, В. Клименка, В. Моляко, Ю. В. Шевченка та ін. Кулюткіна, Д. Поя торкаються проблеми управління творчим процесом, створення умов, які б забезпечували інтуїтивне розуміння ідеї вирішення проблеми; створення творчого клімату в науково-педагогічному та студентському колективах; запропонувати спеціальні прийоми вирішення творчих завдань.

Зміни в інтелектуальній сфері виражаються насамперед у розвитку абстрактного мислення, тобто в зміні співвідношення конкретно-образного й абстрактного мислення на користь останнього, у формуванні понятійного

мислення. Таке мислення (теоретичне, рефлексивне) властиве насамперед юнацтву, але воно починає розвиватися вже у молодших підлітків.

Мислення виробляє гіпотетико-дедуктивні судження (тобто логічне міркування будується на основі висунутих гіпотез). Розвивається вміння виконувати розумові експерименти, розв'язувати задачі на основі припущень тощо. Уміння оперувати гіпотезами при вирішенні інтелектуальних завдань є найважливішим досягненням підлітків в аналізі дійсності [5].

Підлітковий вік у певному сенсі унікальний, оскільки багато складових психіки підлітка перебувають у стадії активного становлення. Підлітки відрізняються підвищеною пізнавальною активністю, розширенням обсягу знань, появою нових мотивів навчання, що дозволяє їм займатися самостійною творчою роботою. Але головне те, що саме в цьому віці відбувається інтенсивний розвиток логічного мислення (стадія формальних операцій, за Ж. Піаже), яке вирішальним чином впливає на всі інші пізнавальні процеси та інтелект в цілому. Значні зрушення відбуваються і в розвитку самосвідомості, відбувається активне формування особистості [11].

Важливою особливістю цього віку є формування активного, самостійного, творчого мислення. Якщо творчість залежить від культури та освіти людини, то чи можна навчити творчості? Відповідь залежить від того, як ви визначаєте творчість. Людей можна навчити бути більш гнучкими у своєму мисленні, отримувати вищі бали в тестах на креативність, бути більш «креативними» у вирішенні головоломок або аналізувати наукові та філософські питання глибше, ніж раніше, але важко емпірично довести, що просто за одне дослідження від випадково обраної людини можна отримати генія [15].

Розвиток інтелекту, за визначенням В. Клименка, виражається в зміні поведінки: інстинкти перетворюються на потяги; також змінюються співвідношення між інтелектом, навичками та інстинктом; спочатку елементи інтелекту укладені в інстинктах і навичках, вони не стереотипні, вони змінюються відповідно до ситуації; навички перебудовуються на основі

інтелектуальної діяльності: за допомогою спеціальних тренувань і вправ навичка перетворюється на інтелектуальну операцію [48].

Особливо близьким до інтелекту є вміння, яке змінюється під впливом досвіду. Водночас інтелектуальна діяльність характеризується специфічною мотивацією: допитливістю, допитливістю, пізнавальним інтересом, допитливістю; допитливість – потреба, що виникає в процесі діяльності, яка розчленовує і змінює об'єкти. Реалізація мети засобами інтелекту досить складна: нерідко виникають наслідки, які не входили в наміри людини. «Хитрий» людський розум, реалізуючи мету, окрім життєвих засобів користується зовнішніми прийомами, в результаті людина отримує зовсім не те, до чого прагнув, нерідко – щось протилежне своєму наміру. Мета – це просто почуття, образ або думка, які повинні бути відображені від якогось предмета. Тому предмет набуває форми мети, а, по суті, має розкривати лише сутність матеріалу, в якому ця мета втілена. Психічна система раціонального пізнання – інтелект регулюється спонтанними дослідницькими імпульсами, викликаними цікавістю, допитливістю, практичними діями тощо [18].

Вивчаючи зв'язок інтелекту та креативності, В. Дружинін надає великого значення особистісній складовій креативності (особистісним якостям творчих діячів) і робить спроби проаналізувати особливості перебігу творчого процесу як психічного акту. Такий підхід до вивчення феномену креативності є цінним з точки зору пояснення чуттєво-емоційного аспекту креативності [46].

Д. Богоявленська розробила концепцію креативності, в якій, усвідомлюючи небезпеку (для адекватного розкриття природи креативності) однобічного підходу в дослідженні феномену креативності та прагнучи уникнути «однобічності». Вчений відзначає креативність як: «Похідний інтелект, заломлений через мотиваційну структуру, яка або гальмує, або стимулює його прояв» [2].

Але відзначаючи важливість неінтелектуальних (особистісних, мотиваційних) факторів розумової діяльності для творчості, Д. Богоявленська звертає увагу переважно на інтелектуальний фактор (розумові здібності).

У своїх дослідженнях В. Моляко визначає творчий потенціал як інтегративну властивість особистості, що характеризує ступінь можливостей здійснення творчої діяльності, готовність і здатність до творчої самореалізації та саморозвитку. Вчений запропонував власну концепцію формування творчої особистості та реалізації її творчого потенціалу: «Творчий потенціал – це саме та система, яка повністю прихована від будь-якого зовнішнього спостереження, до того ж носій творчого потенціалу інколи мало або зовсім не знає про це». лише на основі проведеної діяльності, отриманих оригінальних творів» [3].

Серед низки факторів, що впливають на формування та реалізацію творчого потенціалу особистості, – схильностей (як вроджена якість), соціального середовища (зовнішніх умов впливу) та особистої діяльності (життєвої позиції особистості) – останнім є фактор, що визначає особистість як унікальну цілісну систему, що володіє потенціалом постійного саморозвитку та самореалізації.

Рушійною силою і ядром творчості є внутрішні фактори особистості. Вони є важливими чинниками саморозвитку особистості, її самореалізації, самодіяльності, вільних дій і вчинків.

Слід зазначити, що суб'єктивні можливості людини повинні узгоджуватися із зовнішніми (соціальними) умовами. Людина усвідомлює власну самоцінність в умовах соціальної дійсності, їй властива внутрішня потреба суспільного визнання себе як особистості. У зв'язку з цим науковці відзначають важливу роль соціального чинника в актуалізації потенціальних резервів особистості, наголошують на необхідності створення соціокультурного простору розвитку, в якому особистість, набуваючи соціального досвіду, зможе самореалізуватися. реалізувати свої природні можливості та здібності. Тобто творчий потенціал особистості визначається

як об'єктивними, так і внутрішніми особистісними факторами, серед яких провідну роль відіграють здібності та особисте ставлення до творчості [24].

Таким чином, оцінюючи запропоновану різними дослідниками структуру творчого потенціалу, можна відзначити, що творчий потенціал особистості слід розглядати як складне особистісно-діяльнісне утворення, що має низку сукупних показників: схильності, здібності, індивідуальні психічні процеси, ін. особистісна діяльність

(життєва позиція особистості, мотиви, переконання, знання, уміння, навички, відносини, способи діяльності та самовираження, набуті в процесі соціалізації), а також соціальне оточення (зовнішні умови впливу) [47].

Механізми психологічного розвитку творчих здібностей проявляється в провідних новоутвореннях підліткового віку і кардинально змінюють їх погляди до життєвої позиції.

Саме особистісна активність (життєва позиція особистості) визначає особистість як унікальну цілісну систему, що виступає як «відкрита можливість» для самоактуалізації, має потенціал для постійного саморозвитку та самореалізації.

Зазначені особливості творчого потенціалу підлітків узгоджуються із загальними віковими особливостями підлітків, у яких активно розвиваються і перебудовуються всі сторони психіки, що особливо проявляється у підвищенні ролі особистісних цінностей, розвитку самосвідомості. усвідомлення і самопізнання, самоствердження, що виникають рефлексії, усвідомлення своїх мотивів, активізація і інтимізація внутрішнього життя [48].

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРОЯВУ ТВОРЧОСТІ В ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

2.1. Вибірка досліджуваних та характеристика методів та методик під час проведення емпіричного дослідження

Другий розділ нашої роботи присвячений емпіричному дослідженню, який має за мету визначити рівень креативності у підлітків.

Відбувалося дослідження у М. Чернівці, базою стала Чернівецька гімназія № 4 Чернівецької міської ради. Дослідження відбувалося з учнями 9-х класів підліткового віку. Для проведення дослідження була сформована вибірка з 40 підлітків – 20 хлопців і 20 дівчат. Вік досліджуваних 14-15 років.

Підліткам було запропоновано 4 основні методи, серед яких:

- Методика Е. Вартега «Кола»;
- Методика «Дослідження рівня невербальної креативності» (за П. Торренсом);
- Опитувальник «Особистісна схильність до творчості» за Г. Девісом (за ред. Б. Пашнева);
- Тест «Креативність» В. Лемак, В. Петрище.

По черзі розглянемо всі використані в дослідженні методи.

Опис використаних методів:

Перший спосіб – метод «Коло» Е. Вартега. Методика призначена для діагностики творчих здібностей. А саме оригінальність, гнучкість і швидкість.

Методика включає три шкали:

- «Оригінальність» - шкала 1 ;
- «Гнучкість» - шкала 2 ;
- «Швидкість» - 3.

Творчі здібності виявляються в оригінальності, гнучкості, швидкості.

Опис терезів.

Зображення оригінальності виявляється у тому, як у підлітка виникають нові, нестандартні ідеї малюнків предметів, які мають форму кола.

Гнучкість – здатність підлітка висувати різноманітні малюнкові ідеї, звертаючись до різних галузей знань, використовуючи широкий спектр предметів і явищ.

Якщо говорити про шкалу швидкості, то це вказує на продуктивність образотворчої діяльності підлітка, тобто це вміння виконувати великий обсяг роботи за обмежений час, малювати багато круглих предметів.

Піддослідним була запропонована така по черговість виконання дослідження: «На бланку намальовано 20 кіл. Ваше завдання – намалювати якомога більше предметів або явищ, взявши за основу кружечки. Ви можете малювати як зовні, так і всередині кола, використовувати один, два або більше кружечків на один малюнок. Під кожним кружечком напишіть, що намальовано. Малюйте зліва направо».

Порядок розрахунку. Рівні креативності розраховуються відповідно до знаку результатів:

Загальними, тобто стандартними, будуть зображення, які часто зустрічаються на дитячих малюнках (яблуко, м'яч, сонечко, обличчя людини, обличчя зайчика, тарілка, колесо, повітряна кулька, квітка тощо). За такі малюнки нараховується 0 балів.

Оригінальними можна вважати зображення предметів, які не часто малюють діти (кнопка дзвінка, торт, гудзик, їжачок, що згорнувся клубочком,

пончик, смайлик, планета Марс, дзеркало, хокейна шайба, вишня тощо). Малюнок кожен визначається оригінальністю та оцінюється в 1 бал. Якщо дитина поєднує в одну композицію 2 і більше кружечків, то за оригінальність можна додати 1 бал за кожну комбінацію.

Щоб визначити гнучкість та підраховується кількість узагальнюючих слів – понять, які можуть включати відразу кілька намальованих предметів і явищ.

Підраховується та оцінюється кількість груп, які можуть включати кілька предметів або навіть один – 1 бал за кожну групу. Зверніть увагу, що при аналізі та підрахунку груп враховуються всі зображення, а не лише оригінальні.

Швидкість розраховується за кількістю кружечків, якими дитина зображує предмети. За кожне коло малювання дається 1 бал.

Низький рівень:

Оригінальність 0-2 б.;

Гнучкість 1-2 б.;

Швидкість 0-9 б.

Середній:

Оригінальність 2-6 б.;

Гнучкість 3-4 б.;

Швидкість 10-13 б.

Високий рівень:

Оригінальність понад 7 б.;

- Гнучкість понад 5 б;
- Швидкість понад 14 б..

Обстежуваному пропонують аркуш із 20 намальованими колами діаметром не менше 2 см і дають завдання: «Перетворіть кола на незвичайні предмети (намалюйте їх за допомогою цих кіл)». На виконання завдання у вас 5 хвилин.

Дана методика дозволяє дослідити рівень прояву таких творчих здібностей підлітків, як оригінальність, гнучкість, швидкість.

Наступним є опитувальник «Особистісна схильність до творчості» за Г. Девісом (за ред. Б. Паинєва). Анкета призначена для виявлення схильності до творчої поведінки в повсякденному житті.

Метою даної методики є діагностика особистісних ознак креативності як властивості особистості. У яких міститься допитливість, самодостатність, почуття гармонії, краси, бажання ризикувати, прийняття безладу, потреба в активності.

Ця методика містить 21 твердження, кожне з яких має дві протилежні відповіді – «так» чи «ні».

Інструкція, запропонована досліджуваним, була наступною: «На кожне питання тесту необхідно відповісти «так» або «ні».

Порядок розрахунку. За кожну відповідь, що відповідає ключу, нараховується 1 бал. Потім отримані бали підсумовуються. Далі індивідуальний результат порівнюється з віковими нормами, наведеними в таблиці.

Наступну методику яку ми обрали для дослідження була – ***«Методика вивчення рівня невербальної креативності» (автор П. Торренс).***

Тест дозволяє оцінити: словесно-образну креативність, а також індивідуальні творчі здібності: швидкість, гнучкість, оригінальність

мислення, які сприяють розвитку творчого мислення та реалізації творчого потенціалу в підлітковому віці.

Підлітку пропонується тестова форма, що складається з десяти квадратів, на яких зображені графічні контури різної форми. На це завдання відводиться 10 хвилин.

Ця інструкція була така: «На сторінці показані незакінчені фігури. Якщо ви додасте до них додаткові лінії, ви отримаєте цікаві предмети або сюжетні картинки. Спробуйте придумати картинку або історію, яку ніхто інший не придумає. Зробіть це повний і цікавий, додайте до нього нові ідеї. Придумайте цікаву назву для кожного малюнка і напишіть його під малюнком.

Пропонована методика містить загальний показник – це оцінка малюнка за такими критеріями, як гнучкість, оригінальність і швидкість.

Порядок розрахунку. Швидкість – це кількість ідей. Визначається шляхом підрахунку кількості виконаних ідей. Максимальна кількість балів – 10.

Оригінальність – це нестандартні ідеї. Оцінюється за табл. Бали нараховуються за об'єднання двох картинок (2 бали), 3-5 картинок (5 балів), 6-10 картинок (10 балів).

Здатність виявляти гнучкість – висувати різноманітні ідеї, переходити від одного аспекту проблеми до іншого. Визначається кількістю різних категорій відповідей. Для визначення категорії використовуються як самі малюнки, так і їх назви. Максимальна кількість балів – 10.

Наступною методикою є тест «Креативність», запропонований В. Лемаком та В. Петрищем. Мета тесту: визначити рівень креативності особистості.

Складається даний тест з 80 тверджень і містить вісім шкал: «Оригінальність», «Допитливість», «Уява», «Інтуїція», «Креативне мислення», «Емоційність», «Почуття гумору», «Творче ставлення до професії».

Інструкція була запропонована наступним чином: «Прочитайте наступні твердження та дайте відповідь «так» або «ні».

Порядок розрахунку. Кількість балів за кожним індексом креативності визначається за тестовим ключем шляхом додавання отриманих балів.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Для вивчення творчих здібностей використовувалася методика «Коло» Е. Вартега. В основі якого лежить виявлення діагностики творчих здібностей: оригінальності, гнучкості та швидкості.

Підліткового віку розглянемо результати дослідження творчих здібностей наступним чином.

На малюнках 2.1., 2.2., 2.3., показано як ми визначили результати прояву рівнів: високого, середнього та низького таких творчих здібностей як: гнучкість, оригінальність, швидкість.

Рисунки: 2.1., 2.2., 2.3 показано ваги, які використовувалися при обробці цієї техніки. У цій методології загалом існує 3 шкали, а саме: шкала гнучкості, шкала оригінальності, шкала швидкості.

Дивлячись на діаграму шкали гнучкості, бачимо, що результати прояву творчих здібностей у школярів-підлітків дорівнюють таким значенням:

- високий рівень гнучкості виявлено у 28% учнів підліткового віку;
- середній – у 20%;
- низький – у 52%.

Це свідчить про те, що здатність підлітків висувати різноманітні ідеї малюнків знаходиться на низькому рівні. див. рис. 2.1. (див. Додаток А).

Рис 2.1. Показники шкали гнучкості (див. у додаток А).

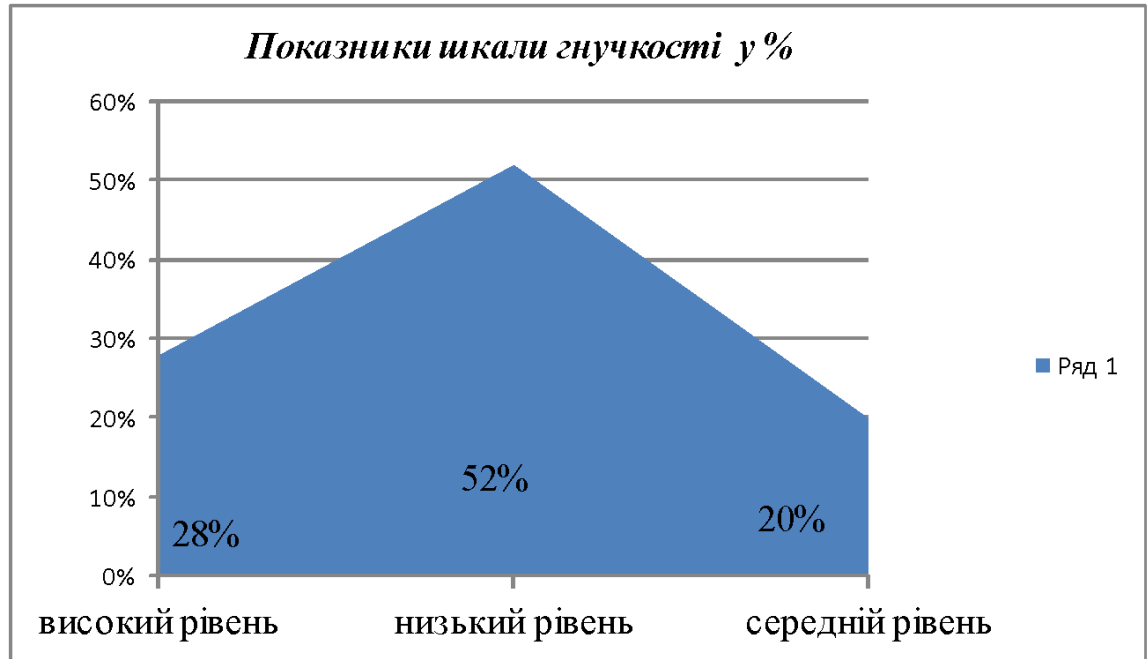

Рис 2.1. Показники шкали гнучкості у %

Наступна шкала оригінальності, рівень прояву дорівнює наступним значенням:

- Високий рівень оригінальності виявлено:
- у 34% учнів-підлітків;
- середній – у 58%;
- низький – у 8%.

Розглядаючи шкалу оригінальності, можна побачити, що прояв нових уявлень, нестандартних ідей малюнків предметів, що мають форму кола, у підлітків знаходиться на середньому рівні. Це свідчить про те, що у підлітків більше розвинена оригінальність нових, нестандартних ідей, ніж гнучкість мислення.

Рис 2.2. Показники шкали оригінальність (див. у додаток Б).

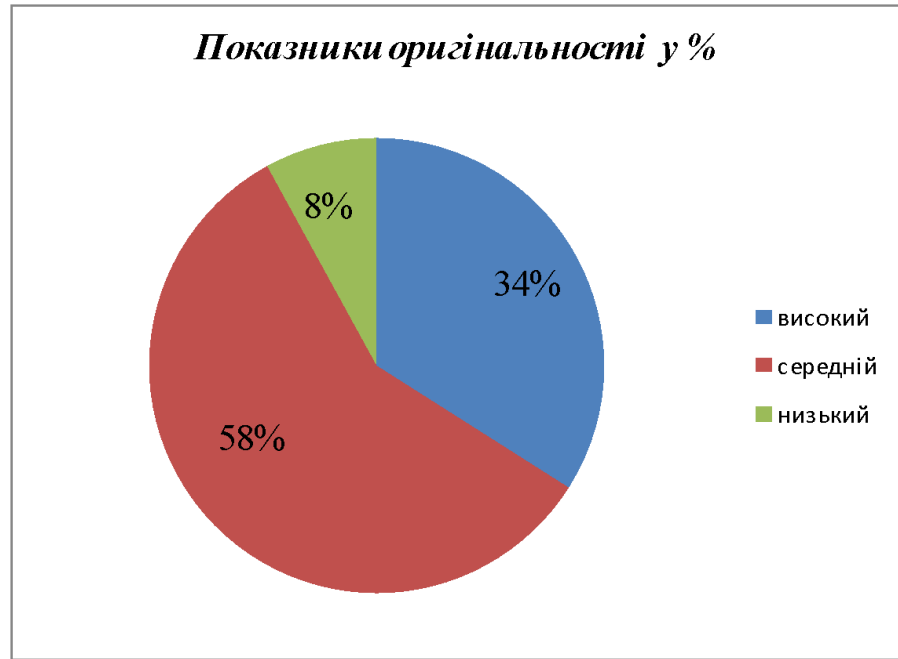

Рис 2.2. Показники шкали оригінальності

Остання швидкісна шкала – рівень прояву дорівнює таким значенням:

- високий рівень швидкості у школярів-підлітків виявляється – у 82%;
- середній рівень – у 10%;
- і низький – у 8%.

Тут можна помітити, що прояв швидкості знаходиться на високому рівні.

Так, порівнюючи між собою діаграми шкал гнучкості, оригінальності та швидкості, найкраще проявляється така творча здатність, як швидкість. Прояв цієї шкали виявлено у 82% досліджуваних.

Рис 2.3. Показники шкали швидкості (див. у додаток В).

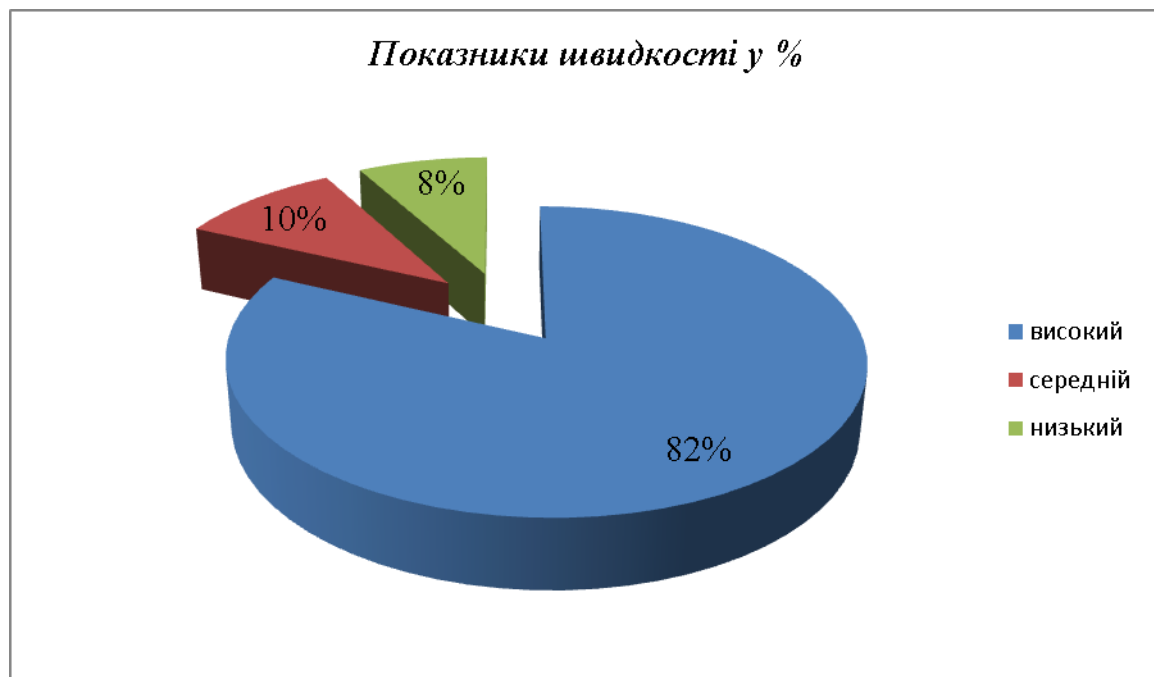

Рис 2.3. Показники шкали швидкості

За результатами даної методики виявлено низький рівень прояву творчих здібностей у 14 підлітків, з них 10 хлопчиків і 4 дівчинки. Середній рівень виявлено у 18 підлітків, з них 10 дівчат і 8 хлопців. Високий рівень виявлено у 8 підлітків, з них 6 дівчат і 2 хлопця.

Дослідження показало, що така творча здатність, як швидкість, найбільше проявляється в учнів підліткового віку. Це свідчить про добре розвинену продуктивність образотворчої діяльності підлітка, тобто про здатність за обмежений час виконувати великий обсяг роботи, малювати багато круглих предметів. Уміння виявляти нестандартні, нові ідеї не так ефективно для учнів-підлітків, як швидке виконання завдання. Тобто з результатів цієї методики можна зрозуміти, що тут робота базується на часі, а не на якості виконання завдання.

Наступним є опитувальник «Особистісна схильність до творчості» за Г. Девісом (за ред. Б. Пашнева). Анкета призначена для виявлення схильності до творчої поведінки в повсякденному житті.

Метою даної методики є діагностика особистісних ознак креативності як властивості особистості. Ця техніка включає допитливість, самодостатність, почуття гармонії, краси, схильність до ризику, прийняття безладу, потребу в активності.

За результатами дослідження, які наведені на рисунку 2.4. та 2.5. видно, що у дівчат виявляються ознаки креативності вище, ніж у хлопців.

Високий рівень у дівчат-підлітків був виявлений у 30%, середній рівень у 54% і низький рівень у 16%. Схильність до творчої поведінки в повсякденному житті більш виражена у дівчат, ніж у протилежної статі.

Рис 2.4. Показники ознак креативності у дівчат (див. у додаток Г).

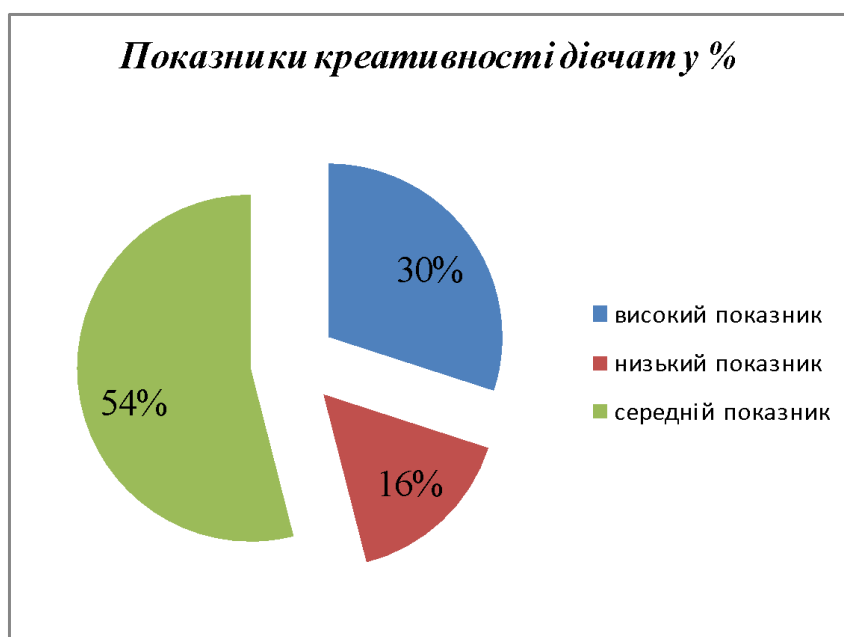

Рис 2.4. Показники шкали креативності дівчат

Також за результатами опитування, які наведені на рисунку 1.5, ми отримали такі показники: високий рівень мають 18% хлопців підліткового віку, середній – 45%, низький – 37%.

Рис 2.5. Показники ознак креативності у хлопців (див. у додаток Д).

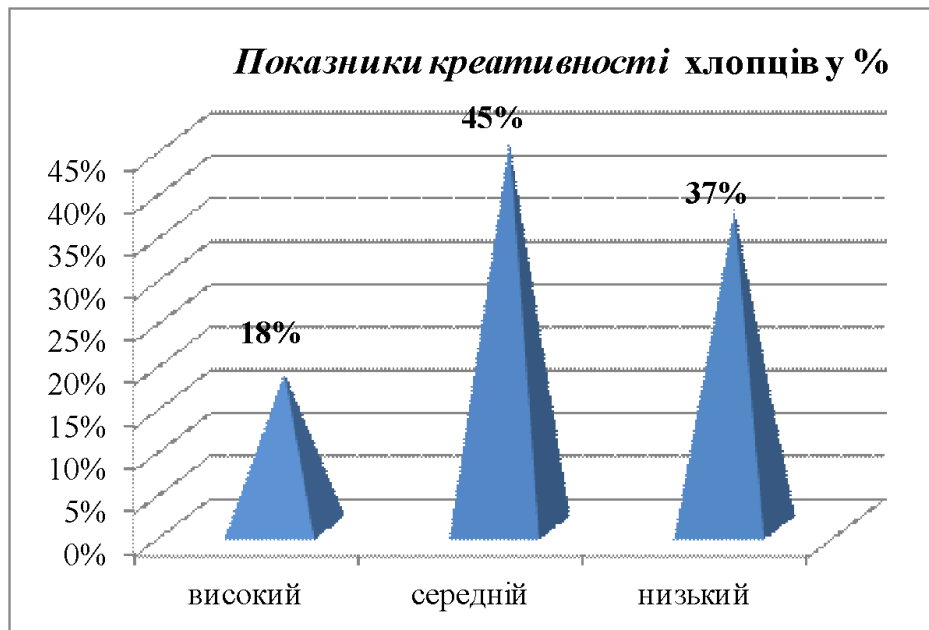

Рис 2.5. Показники шкали креативності хлопців

Показники прояву ознак креативності між хлопцями та дівчатами зовсім не високі, причому, за результатами дослідження, дівчатам більш притаманні прояви таких ознак креативності, як допитливість, самодостатність, почуття гармонії, краса, бажання ризикувати, прийняття безладу, потреба в активності.

Отже, можна зробити висновок, що дівчата-підлітки 14-15 років більш схильні до творчої поведінки в повсякденному житті, ніж хлопчики. Тому прояви таких ознак творчості, як допитливість, самодостатність, почуття гармонії, краси, схильність до ризику, прийняття безладу, потреба в активності характерні для дівчат, які спостерігають за результатами цієї методики.

Для дослідження рівня креативності ми обрали методику – «Методика дослідження рівня невербальної креативності» (за П. Торренсом).

Тест дає змогу оцінити: словесно-образну креативність, а також індивідуальні творчі здібності: швидкість, гнучкість, оригінальність

мислення, які сприяють розвитку творчого мислення та реалізації творчого потенціалу в учнів підліткового віку.

Розглянемо результати дослідження рівня невербальної креативності підлітків. Ця методика представлена на рисунку 2.6, на якому ми зобразили рівень прояву таких навичок, як: гнучкість, оригінальність, швидкість у відсотковому значенні. На схемі показані ваги, які були використані при обробці цієї техніки. Всього в цій техніці 3 гами.

Серед 40 підлітків, з них 20 дівчат і 20 хлопців, гнучкість виявлена у 9% підлітків, що свідчить про дуже низький рівень прояву цієї навички творчості.

Така творча здібність, як оригінальність, виявилася у 36% студентів – скоріше, її також можна віднести до середнього рівня, як і швидкість, яка виявлена у 55% студентів *див. рис. 2.6.*

Рисунок 2.6.

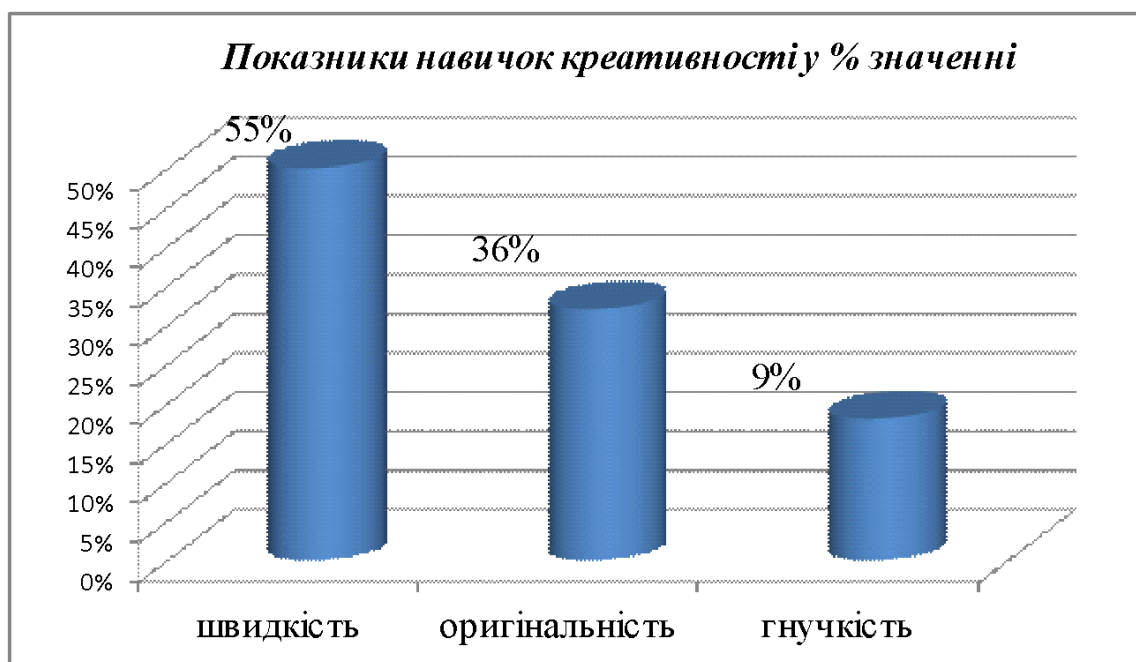

Рис 2.6. Показники навичок креативності (див. у додаток Е).

Розглянемо більш детально результати цієї методики за шкалами. За результатами дослідження ми виявили, що високий рівень гнучкості мають 28% учнів підліткового віку, середній – 20%, низький – 52% учнів. Це

свідчить про те, що він добре вміє висувати різні ідеї для малюнків і проявляти свою творчість.

Наступна шкала – оригінальність – високий рівень оригінальності мають 34% учнів-підлітків, середній – 58% і лише низький – 8% учнів.

Якщо подивитися на шкалу оригінальності, то можна побачити, що прояв нових, нестандартних уявлень про малюнки предметів у підлітків знаходиться на досить нормальному рівні, про що свідчить процентне значення фігур. 2.6. Ви також можете побачити, що оригінальність виражається краще, ніж гнучкість.

Свої результати показала і шкала швидкості. Отже, кількість ідей, які мають студенти, більш характерна для них за такими показниками. Бачимо, що вони виражені у 47% учнів цього віку.

Якщо порівнювати з двома попередніми шкалами, зокрема: гнучкість і оригінальність, то шкала швидкості виявлена у більшій кількості учнів-підлітків. Шкала оригінальності переважає над шкалою гнучкості. Шкала швидкості переважає над шкалою оригінальності, а шкала гнучкості проявляється менше, ніж шкала швидкості.

Тому прояв творчих здібностей, гнучкості та оригінальності учнів підліткового віку знаходиться на досить низькому рівні. Тоді як у підлітків швидкість розвинена краще і переважає.

Аналіз виконаної роботи з розвитку словесної креативності та її структурних компонентів у підлітковому віці дав змогу виявити рівень розвитку словесної креативності. Усі рівні: високий, середній, низький у підлітків простежуються хоч і частково, але мають свої відсоткові значення, які характеризуються як здатність поєднувати їх у творчій діяльності в процесі особистісного зростання.

Останньою, четвертою методикою, яку ми обрали для нашого дослідження, є тест «Креативність», запропонований В. Лемак, В. Петрище.

Цей тест призначений для визначення рівня креативності учнів підліткового віку. Розглянемо результати дослідження «рівень креативності» підлітків.

Ця методика представлена на рисунку 2.7., на якому ми зобразили середні показники учнів-підлітків. На схемі показані ваги, які були використані при обробці цієї техніки. Всього в даній методиці 8 шкал, а саме: шкала «уява», шкала «творче ставлення до професії», шкала «почуття гумору», шкала «оригінальність», шкала «інтуїція», шкала «емоційність», шкала «допитливість».

У цій методиці, крім рівня креативності, також варто більш детально розглянути всі вісім шкал і порівняти результати учнів-підлітків.

Розглянемо шкалу «уява» серед 40 досліджених високий рівень уяви мають 20% учнів, середній – 70%, низький – 10%. Середнє значення серед підлітків за цією шкалою становить 5,35%, тобто середній рівень уяви. Тобто можна зробити висновок, що уява учнів-підлітків розвинена на досить хорошому рівні.

Шкала «творче ставлення до професії» серед учнів підліткового віку показує високий рівень творчого ставлення до професії у 20 %, середній рівень — у 57 %, низький — у 23 %. Середній показник серед підлітків за цією шкалою становить 4,8%, що відповідає середньому рівню. Як висновок можна сказати, що підлітки більш творчо підходять до вибору професії.

За результатами шкали «креативне мислення» бачимо, що:

- високий рівень творчого мислення мають 43% підлітків,
- середній – 47%,
- низький – 10%.
- Середній показник серед підлітків за цією шкалою становить 5,9%.

І тут видно, що переважає середній рівень прояву творчого мислення. Видно, що креативне мислення знаходиться на високому рівні, а це свідчить про те, що підлітки не тільки креативні, а й творчо підходять до завдань.

Шкала «почуття гумору» серед 40 досліджених має:

- високий рівень у 35% підлітків,
- середній – у 47%
- низький – у 18%.

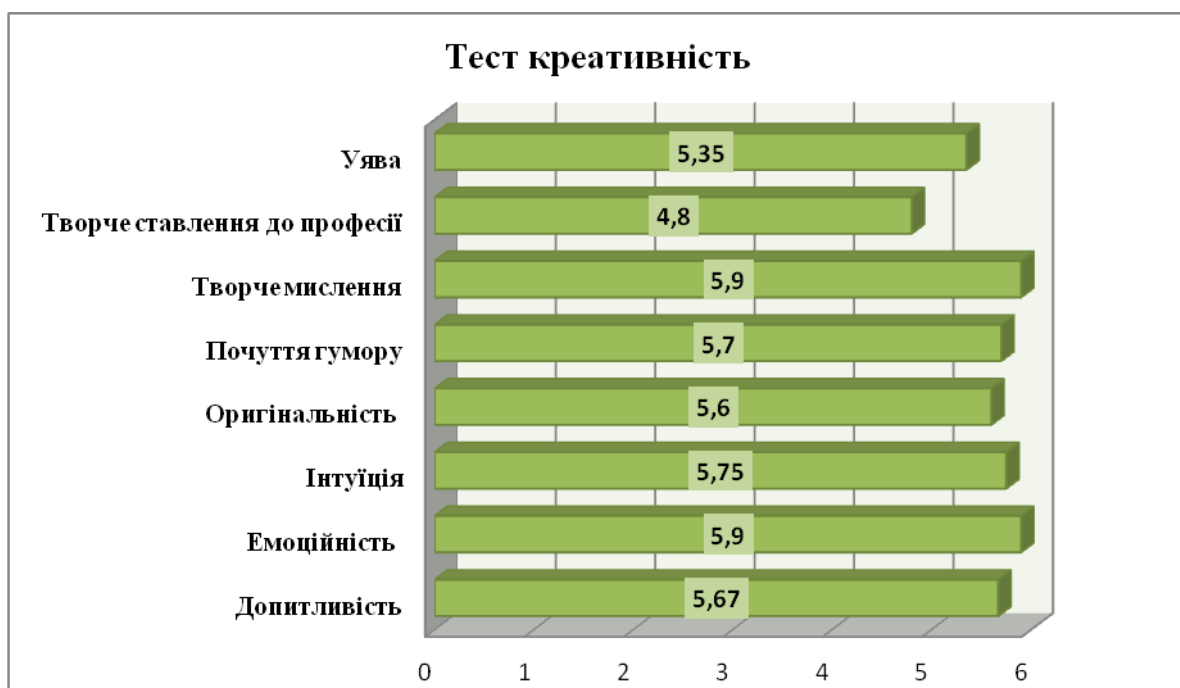
Середній показник серед підлітків за цією шкалою становить 5,7%, що дорівнює середньому рівню прояву почуття гумору. Тобто можна зробити висновок, що у підлітків є почуття гумору, вони вміють жартувати і розуміють жарти.

За шкалою «Оригінальність» серед підлітків, які пройшли цей тест показав:

- високий рівень оригінальності мають 28% учнів,
- середній – 60%,
- низький – 12% учнів.

Середній показник серед підлітків за цією шкалою становить 5,6%, що дорівнює середньому рівню оригінальності. Підводячи підсумок, можна сказати, що студенти досить оригінальні та добре демонструють цю творчість.

***Рис 2.8. Показники прояву рівня креативності у підлітків
(див. у додаток Є).***

За наступною шкалою «інтуїція» серед учнів підліткового віку високий рівень інтуїції – 30%, середній – 52%, низький – 18%. Середній показник серед підлітків за цією шкалою становить 5,75%, що дорівнює середньому рівню інтуїції. Як висновок можна сказати, що інтуїція у школярів-підлітків добре розвинена, і вони можуть на неї покластися при нагоді.

За шкалою «емоційність» серед 40 досліджених підлітків високий рівень емоційності мають 42%, середній – 45%, низький – 13%. Середній показник серед підлітків за цією шкалою становить 5,9%, що свідчить про середній рівень емоційності. Також можна додати, що підлітки вміють проявляти і демонструвати свої емоції. Про це свідчать результати дослідження.

І остання шкала «допитливість» серед підлітків, які пройшли цей тест, високий рівень допитливості мають 35% підлітків, середній – 52%, низький – 13%. Середнє значення серед підлітків за цією шкалою становить 5,67%, що свідчить про середній рівень допитливості. Як висновок можна сказати, що така риса креативності, як допитливість, властива учням-підліткам і проявляється у них досить добре.

Порівнюючи середнє значення шкал між собою, можна зробити висновок, що показники креативного мислення дорівнюють 5,97%, що є найвищим результатом серед інших шкал. Найнижчий показник шкали творчого ставлення до професії – 4,8%, хоча різниця в цих шкалах досить незначна.

Отже, у психології творчість розглядається як складне, неоднорідне явище. Під цим поняттям розуміють творчі здібності людини, що виявляються в мисленні, почуттях; здатність генерувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення; креативність, що призводить ідеї до конкретного практичного результату; як система особистісних якостей; як характеристика інтелектуальної сфери; як поведінка; як самостійна якість мислення. При традиційних формах навчання підліток, отримуючи і засвоюючи певну інформацію, стає здатним відтворювати зазначені йому способи розв'язування завдань, доказів тощо. Але готові знання не сприяють прояву самостійності та творчості школярів. Для цього необхідно створити відповідні умови.

Підлітковий вік – це єдиний період життя, коли творчість може стати універсальним і природним способом існування людини. тому провідною психолого-педагогічною проблемою є створення цих сприятливих умов для стимулювання і спрямування розвитку особистості.

ВИСНОВКИ

Людина як предмет дослідження була і є предметом наукового інтересу філософів, вчених, педагогів, психологів, як стародавніх, так і сучасних. Велика увага приділялась вивченню природи творчості та її психологічних особливостей, її внутрішнього потенціалу, прояву нахилів до різних видів діяльності. Особливе місце в цих дослідженнях належить творчій особистості. Наукові пошуки індивідуальних особливостей розвитку творчої особистості створюють міцне підґрунтя у філософсько-методологічному, соціально-психологічному та педагогічному аспектах.

Проблема прояву креативності у підлітків у пізнавальній діяльності має визначальний характер, оскільки саме в цей період відбувається активний розвиток необхідних для творчості психічних функцій, зокрема творчої уяви, асоціативно-образного мислення, творчої діяльності. Під час творчості активізується художня спостережливість, прагнення до самовираження, що набуває важливого значення у формуванні підлітка як креативної особистості.

У наукових джерелах увага приділяється питанню структури креативності, запропонованими різними моделями та відповідними компонентами. Творча особистість не може обійтися без таких рис як: наявність високого рівня креативності, інтелекту, багатої уяви, творчих здібностей до різних видів діяльності.

Розглянувши особливості пізнавальної діяльності, ми виявили, що підлітковий вік є періодом активного пізнавального розвитку особистості. У цей період триває розвиток мислення і пам'яті, формується більш цілісне усвідомлення того, що відбувається навколо, розширюються межі уяви і діапазон суджень. Ці можливості навчання сприяють швидкому накопиченню знань. Когнітивний розвиток у підлітковому віці характеризується розвитком абстрактного мислення, логічної пам'яті, використанням метакогнітивних (пов'язаних із розвитком стилю інтелектуальної діяльності) навичок. Ці

фактори істотно впливають на зміст думок підлітка, його здатність до моральних суджень.

Підлітковий вік вважається сензитивним періодом для розвитку творчих здібностей. У цей період на базі «загальної креативності» формується «спеціалізована креативність»: здатність до творчості, пов'язаної з певною сферою людської діяльності. Тому дослідження факторів, що впливають на розвиток і прояв креативності в підлітковому віці є особливо актуальним.

Діяльність пізнавального спрямування можна розглядати як психічний процес, що відбувається в центрах інтелекту в результаті роботи механізмів сприйняття, мислення і поведінки.

Аналізі наукової психологічного дослідження з різних джерел показав, що психологічний механізм розвитку творчих здібностей виявляється у провідних новоутвореннях підліткового віку, основними з яких є зміни самосвідомості, які полягають у розвитку рефлексії, у прагненні для самовизначення та самоствердження у світі дорослих. І важливо розуміти – розвиток самосвідомості сприяє переходу підлітка на якісно новий рівень, створюючи необхідні умови для саморозкриття і самовдосконалення, для реалізації творчого потенціалу. Для розвитку творчого потенціалу школярів неocenенне значення мають прийняття і підтримка дорослими їх емоційних станів і реакцій, створення атмосфери психологічної безпеки в контактах з ними, а також використання проблемності, діалогізму та індивідуалізації у взаємодії.

Підлітковий вік суперечливий у своїх проявах. Ці протиріччя виявляються в нестійкості сприйняття, пізнавальної та емоційної сфери, поведінки. Але в той же час підліток більш гнучкий, позбавлений норм та факторів гнучкості розвитку творчого спрямування.

Проаналізувавши всі використані методики, можна побачити, що дівчата-підлітки мають вищий рівень креативності, ніж хлопці. Досліджено, що у підлітків найбільше проявляється така творча здатність, як швидкість.

Уміння виявляти нестандартні, нові ідеї не так ефективно для підлітків, як швидке виконання завдання. З результатів можна зрозуміти, що тут робота базується на часі, а не на якості завдання.

Показники прояву таких творчих здібностей гнучкості та оригінальності в учнів підліткового віку знаходяться на досить низькому рівні. Тоді як у підлітків швидкість розвинена краще і переважає.

Аналіз розвитку словесної креативності та її структурних компонентів у підлітковому віці дав змогу виявити рівень розвитку словесної креативності на всіх 3 рівнях розвитку.

За результатами дослідження, дівчатам більш притаманні прояви таких ознак креативності, як допитливість, самодостатність, почуття гармонії, краса, бажання ризикувати, прийняття безладу, потреба в активності.

Можна відзначити, що результати креативності мисленнєвої діяльності мають хороший показник при аналізі з іншими шкалами.

Дослідження встановили, що дівчата-підлітки 14-15 років, як правило, більш творчі в житті, ніж результати представників чоловічої статі. Тому для дівчат характерні прояви таких ознак креативності, як допитливість, самодостатність, почуття гармонії, краси, бажання ризикувати, прийняття непорядкованості, потреба в активності за шкалою, про що свідчать результати навчання.

Аналіз результатів цього емпіричного дослідження підтвердив гіпотезу нашої теми. Рівень прояву показників креативності у дівчаток-підлітків кращий, ніж у хлопчиків цього віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології : [монографія] / В. П. Андрущенко, С. О. Сисоєва, Н. В. Гузій та ін.; за ред. С. О. Сисоєвої, Н. В. Гузій ; 137 Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін т історії та філософії пед. освіти, кафедра пед. творчості. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – 183 с.
2. Артемова О.І. Креативність як засіб розвитку учнів // Науково-практичний журнал «Еврика». – №1, РЕГІ, 1998. – С. 59.
3. Бабій М. Ф. Розвиток креативності як умова ефективності навчання / М. Ф. Бабій // Обдарована дитина. – 2011. – №7. – С. 2-3.
4. Бернс Р.Я – концепція й Я – образи / Самосвідомість і захисні механізми особистості . Самара, Вид. Будинок «Бахрах», 2003 р.
5. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навчально-методичне видання. К.: Либідь, 2003. 280 с.
6. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник. – К., 2007.
7. Видолоб Н.О. Проблема самооцінки особистості у контексті гуманістичної психології. «Young Scientist». № 9.1 (36.1). September, 2016. С. 21-26.
8. Вишко Т. Дихай і живи. Як опанувати себе в кризових ситуаціях / тетяна Вишко. – Х. : Віват, 2023. – 192 с.
9. Вівчарик Т.П. Поняття самоактуалізації в американській гуманістичній психології // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. – Чернівці, 1999. – Вип. 56. Педагогіка та психологія. – С. 124-132.
10. Власова О.І. Педагогічна психологія : навч. посібник / О. І. Власова – К. : Либідь, 2005. – 400 с.
11. Волошина В.В., Волинська Л.В., Ставицька С.О., Темрук О.В. Загальна психологія: Практикум: Навч. посіб. – К.: Каравела, 2006. – 280 с.

12. Гергель Є. Л. Розвиток креативних здібностей у підлітків. Проблеми загальної і педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка. АПН України / за ред. академіка С. Д. Максименка. К., 2001. Т. 4. Ч. 2. С. 80-85.
13. Гордон Д. Трансформація травми. Шлях до надії та зцілення. К. : 2023. – 430 с.
14. Гупаловська В. Поняття самореалізація особистості у теоріях А. Маслоу і К. Роджерса // Вісн. Львів, ун-ту. Сер. Філософ. науки. – Львів, 2001. – Вип. 3. – С. 474-481.
15. Гупаловська В. Самореалізація як проблема розвитку особистості у сучасних психологічних дослідженнях // Пробл. гуманіст. наук: Наук. зап. Дрогобич держ. пед. ун-ту. – Дрогобич, 2001. – Вип. 8. – С. 84-93.
16. Гуцуляк Н.М., Матейчук Н.Г. Психологія. : навч. посіб. / Уклад.: О Н.М. Гуцуляк, Н.Г. Матейчук . – Чернівці : Технодрук, 2014. – 300 с.
17. Гуцуляк Н.М. Загальна психологія : навч. посібник / Н. М. Гуцуляк, Н. Г. Матейчук уклад. – Чернівці : Технодрук, 2015. – 360 с.
18. Дмитрієва С. М. Методи дослідження творчих здібностей школярів : Посібник-практикум / С. М. Дмитрієва, Н. В. Гаврилова // Житомир, 2002. – 40 с.
19. Дубравська Д.М. Основи психології. – Л., 2001.
20. Дубчак Г.М. , Практикум із загальної психології. Навчальний посібник / Укладачі: Г.М. Дубчак, Н.Г. Рудюк – Чернівці: Рута, 2006. – 360 с.
21. Зімбардо Ф. Формування самооцінки / Самосвідомість і захисні механізми особистості . Самара, Вид. Будинок «Бахрах», 2003 р.
22. Ільїна Н.М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навчальний посібник / Н.М. Ільїна. – Суми : Університетська книга, 2020. – 239 с.
23. Канівець Т.М., Матейчук Н.Г., Фесун Г.С. Психологія. Теоретичний та практичний аспекти : Навчальний посібник для студентів ВНЗ. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 260 с.

24. Коваленко А. Б. Соціальна психологія : підручник / А. Б. Коваленко, М. Н. Корнєв. – К. : 2006. – 400 с.
25. Козицька І.В., Ковальська О.О. Психологічні особливості самооцінки та рівня домагань підлітків. Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. К. – 2021. – С. 130-137.
26. Колотій Н. М. Нові підходи до цілісного вивчення особистості // Вісник Харківського університету. Психологія. – 2001. – № 517. – С. 87-89.
27. Копець Л. В. Психологія особистості: Навч. посіб. Для студ. вищ. навч. Зал. – 2-ге вид. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 456с. – Бібліогр.: С. 448-449.
28. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С. Костюк; за ред. Л.Н. Проколієнко. – Київ : Рад. школа, 2004. – 608 с.
29. Кузьмінський А.І. Педагогіка: підручник / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. –[3-тє вид., випр]. – Київ : Знання-прес, 2008. – 447 с.
30. Кульчицька О.І. Обдарованість та психологічні технології її розвитку / О.І. Кульчицька // Педагогічні технології: наука-практиці: [навч.-метод. щорічник] / О.І. Кульчицький, С.О. Сисоєва, Я.В. Цехмістер; за ред. С.О. Сисоєвої. – Київ : ВІПОЛ, 2002. – Вип.1. – С.145.
31. Лебединський Е. Б. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу підлітків в умовах рекреації / Е. Б. Лебединський // "Наука і освіта" №12.– Одеса 2014. – 18 с.
32. Липецький О. П. Особливості формування пізнавальної самостійності підлітків у процесі дослідницької діяльності / О. П. Липецький // [Збірник наукових праць, випуск №14].– Київ 2010. – 418с.
33. Лушин П. В. Про психологію людини в перехідний період. – Кіровоград. – 1999. – 208 с.
34. Максименко С. Д. Загальна психологія : Підруч. для студентів вищ. навч. закладів / [С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко,

- В. О. Соловієнко] / За загальною редакцією акад. С. Д. Максименка. – К.: Форум, 2000. – 521 с.
35. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. / С. Д. Максименко. – К. : 2004. – 320 с.
36. Максименко С.Д. Загальна психологія: підручник / за заг. ред. С.Д. Максименка. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 704 с.
37. Мерфі Д. Сила підсвідомості. Як спосіб мислення змінює життя. – Харків : 2023 р. 288 с.
38. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості / В.О. Моляко // Обдарована дитина. – 2004. – № 6. – С. 2-9.
39. Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої праці / В.О. Моляко. – Київ : Знання УРСР, 1989. – 36 с. – С. 25.
40. Моляко В.О. Творчий потенціал особистості / В.О. Моляко // Науковий часопис НПУ ім.М.П.Драгоманова. Сер.№ 12. Психологічні науки: [зб.наук.праць]. – К.: НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2007. – Вип.17. – С.16.
41. Музика О. О. Соціальні детермінанти творчої активності підлітків / О. О. Музика // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету, № 6. – 2000.– 96с.
42. Опанасюк О. П. Розвиток творчих здібностей учнів ЗОШ на уроках музичного мистецтва : Методичний посібник / О. П. Опанасюк // Львів : ЛОІППО, 2008. – 32 с.
43. Павлюк Р. Критеріальна готовність майбутніх вихователів до використання казки при навчанні іноземної мови дошкільників / Р. Павлюк // Наукові здобутки студентів і магістрантів – школі ХХІ століття: мат-ли Міжнар. наук.-пр. конф., м. Полтава, 14-15 березня 2006 року. – Полтава: ПДПУ, 2006. – С. 16-17.
44. Рашковська І. В. Становлення образу ідеального «Я» сучасних підлітків / І. В. Рашковська // Психологія. : зб. наук. праць. – Вип. 21. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – С. 178.

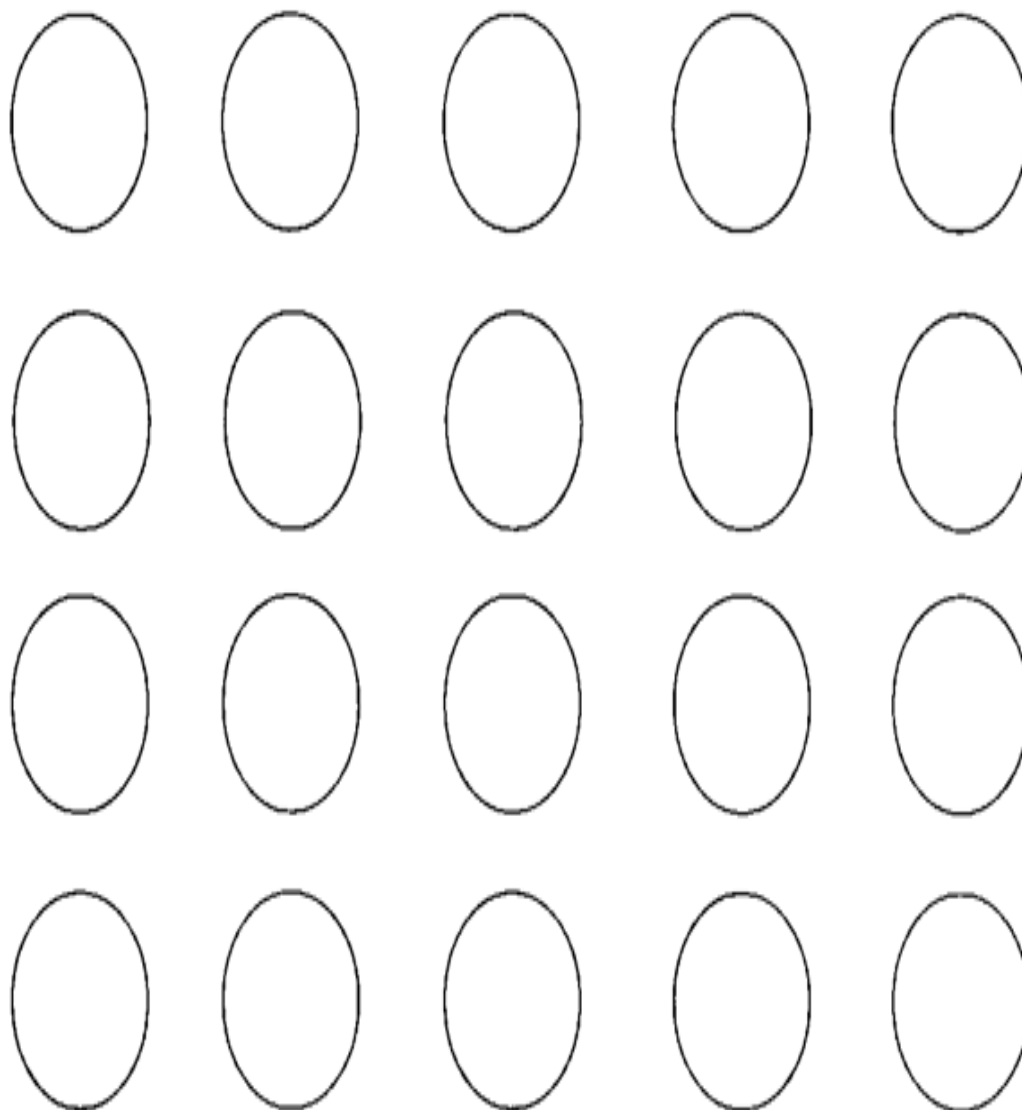
45. Савчин М. В. Вікова психологія / М. В. Савчин // : Підруч. для студентів вищ. навч. закладів. – Київ 2017 – 202 с.(С.121).
46. Симоненко С.М., Грек О.М. Візуальна креативність: діагностика та комп'ютерні технології розвитку: монографія/С.М.Симоненко, О.М.Грек.-Одеса: Фенікс, 2010. – 200с.]
47. Скрипченко О.В. Вікова і педагогічна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. К. : Каравела, 2007. – 480 с.
48. Слухинська В. Самореалізація особистості : філософсько-педагогічний аспект / В. Слухинська // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. Пр. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – Вип. 471: Педагогіка та психологія. – С. 156-162.
49. Смұльсон М. Психологічні засади розвитку інтелекту дорослих. Проблеми сучасної психології. 2013. № 1.
50. Соломенко О. О. Психологічні передумови формування пізнавальної активності студентів з математики. / О. О. Соломенко // Наукові записки. [Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти Випуск 7].– Київ 2013.– 83 с.
51. Столяренко В.В. Психологія 101 : факти, теорія, статистика, тести й таке інше. м. Харків, 2012. – 288 р.
52. Терещенко С. В. Креативна компетентність як передумова формування особистості учнів-підлітків на уроках музичного мистецтва / С. В. Терещенко // Проблемы современного педагогического образования. Сер.: Педагогика и психология. – Сб. статей: – Ялта: РИО ГПА, 2015. – Вып.47. – Ч.4. – С.156.
53. Терещенко С. В. Розвиток креативності підлітків на інтегрованих уроках музики / С. В. Терещенко // авторефдис.. на здобуття наук. ступеня канд. педагог. наук за спец. 13.00.02. «Теорія та методика музичного навчання».– Київ 2018. – 20-21с.
54. Туриніна О. Л. Психологія творчості / О. Л. Туриніна // Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП).– Київ, 2007. – 4-6 с.

55. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу, психолог у канцтаборі. – Харків : 2023 р. 160 с.
56. Халанський В. Запал без вигорання. Як завершити цикл стресу, працювати дл сподоби й жити щасливо. / Вячеслав Халанський. – Х.: Віат, 2023. - 496 с.
57. Харцій О.М. Розвиток креативного потенціалу у майбутніх менеджерів організації: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / О.М. Харцій; Інст психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. , 2008. – 19 с.
58. Черниш Н. Й. Соціологія / Н. Й. Черниш // . – Львів: Кальварія, 2003. – 145с.
59. Шопіна М. О. Розвиток творчої особистості учнів у підліткового віку у навчальній діяльності. / М. О. Шопіна // Вісник НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск №1. – Одеса 2013.– 113 с.
60. Якубова Л. А. Проблема розвитку творчої особистості у спадщині українських просвітителів / Л. А. Якубова // Збірник наукових праць Хмельницької національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. – №31, Частина 2. – 2004.– 180 с.

ДОДАТКИ

Методика «Кола» Е. Вартега

Інструкція: «На бланку намальовано 20 кіл. Ваше завдання полягає в тому, щоб намалювати якомога більше предметів або явищ, використовуючи кола як основу. Малювати можна як зовні, так і всередині кола, використовувати одне, два і більше кіл для одного малюнка. Під кожним колом підпишіть, що намальовано. Малюйте зліва направо».

АКТИ

Опитувальник «Особистісної схильності до творчості»

за Г. Девісом (у редакції Б. Пашнєва)

Інструкція: «Необхідно відповісти на кожне запитання тесту «так» або «ні»».

Бланк тверджень:

1. Думаю , що я акуратна людина, люблю, щоб скрізь був порядок.
2. Я прагну дізнатися більше про все , що відбувається в світі .
3. Я люблю відвідувати нові місця разом з батьками, а не сам.
4. Я прагну бути кращим у тому , чим захоплююся.
5. Я неохоче ділився своїми іграшками або солодощами з іншими, коли був маленьким.
6. Я буваю незадоволений собою, якщо не можу довести роботу до досконалості.
7. Я прагну зрозуміти , як усе влаштовано в світі.
8. Я не користуюся популярністю серед дітей.
9. Мені подобається іноді поводитися по-дитячому.
10. Якщо я вирішив щось зробити, то наполегливо прагну досягти наміченої мети.
11. Я вважаю за краще працювати разом з іншими і не люблю що-небудь робити один.
12. Я сам знаю, що я повинен робити і чим займатися .
13. Коли зі мною не згодні інші, я прагну змінити свою точку зору , навіть якщо упевнений в своїй правоті.
14. Я дуже турбуюся і переживаю, коли роблю щось не так , як слід.
15. Я часто нудьгую, тому що не знаю , чим зайнятися.
16. Я відчуваю , що буду потрібним і відомим , коли виросту.
17. Мені подобається дивитися на красиві речі.
18. Я вважаю за краще грати в знайомі ігри, ніж розучувати нові.
19. Мені подобається експериментувати, досліджувати: що станеться , якщо я зроблю що-небудь.
20. Коли я граю або щось роблю , то прагну якомога менше ризикувати .
21. У житті важливіше мати хорошу пам'ять , ніж розвинену уяву.

**«Методика вивчення рівня невербальної креативності»
(за П. Торренсом)**

Інструкція: «На сторінці зображені незакінчені фігури. Якщо ти додаси до них додаткові лінії, у тебе вийдуть цікаві предмети або сюжетні картинки. Спробуй придумати таку картинку або історію, яку ніхто інший не зможе придумати. Зроби її завершеною і цікавою, додавай до неї нові ідеї. Придумай цікаву назву для кожної картинки і напиши її під картинкою.

 1. _____	 2. _____
 3. _____	 4. _____
 5. _____	 6. _____
 7. _____	 8. _____

 <p>9. _____</p>	 <p>10. _____</p>
---	---

Тест «Креативність» запропонований В. Лемак, В. Петрище.

Інструкція: «Прочитайте наведені твердження і дайте відповідь на них «так» чи «ні».

№ з/п	Індекс	Запитання	Образ "Я"-реальний	Образ "Я"-ідеальний
1	М	Чи задумаетесь ви над тим, які причини примушують людей створювати щось нове?		
2	Д	Чи бувають у вас неприємності через власну допитливість?		
3	О	Чи виникає у вас бажання оригінально удосконалити гарну річ?		
4	У	Чи переноситесь ви у своїх мріях в минуле або майбутнє?		
5	І	Чи відчуваєте ви наміри людини при першому погляді на неї?		
6	Е	Чи правда, що ви не реагуєте емоційно на незвичні ситуації?		
7	Г	Чи відповідаєте ви жартом, якщо вас розігрують?		
8	П	Якщо трапиться можливість, ви поміняєте роботу на більш оплачувану, але менш творчу?		
9	Д	Чи вірно, що вам не подобається пізнання нового, якщо це пов'язано з ризиком?		
10	М	Чи завжди ви продумуєте наслідки, які можуть виникнути після прийнятого вами рішення?		
11	О	Чи доводилося вам вдало використовувати речі не за їх призначенням?		
12	У	Чи буває так, що коли ви розповідаєте про який-небудь справжній випадок, то вдається до вигаданих подробиць?		

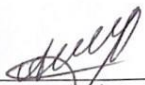
13	І	Чи помиляєтеся ви при прийнятті рішення в екстремальній ситуації?		
14	Е	Чи задоволені ви досягненням оригінального результату в практичній діяльності?		
15	Г	Чи любите ви жартувати і сміятися над собою?		
16	П	Винаходили ви коли-небудь щось нове в тій сфері діяльності, яка вас цікавить?		
17	М	Чи втомлює вас робота, яка потребує постійного прийняття рішень в нестандартних ситуаціях?		
18	Д	Чи відмічають оточуючі, що ви у все вникаєте?		
19	О	Чи є рідкісним ваше захоплення?		
20	У	Чи буває, що у вас виникають незвичні образи, пов'язані з реальними подіями?		
21	І	Чи відчуваєте ви, хто дзвонить вам по телефону, ще не піднявши слухавку?		
22	Е	Чи байдужі ви до переживань героїв побаченого кінофільму або прочитаної книжки?		
23	Г	Чи смієтеся ви над своїми невдачами?		
24	П	Чи відвідували б ви заради нових знань спеціальні заняття, навіть якщо це було б пов'язано із незручностями?		
25	М	Чи достатньо для вас дрібних деталей, натяку на проблему, щоб захопитися її розробкою?		
26	Д	На свої дитячі запитання чи знайшли б ви відповіді у зрілому віці?		
27	О	Чи відчуваєте ви втрату інтересу до незвичних життєвих ситуацій?		
28	У	Чи фантазуєте ви зараз, яким би було ваше життя в іншому місті або в іншому столітті?		
29	І	Чи важко вам передбачити наслідки події, яка має відбутися?		
30	Е	Чи відчуваєте ви емоційний підйом і натхнення на початку нової справи?		
31	Г	Ви заздалегідь готуєте жарт або смішні історії з метою розвеселити компанію?		

32	П	Чи виснажують вас несподіванки в професійній діяльності, що вимагають нових виходів із ситуації, що склалася?		
33	М	Чи обмірковуєте ви варіанти вирішення важких проблем, перед тим як зробити вибір найбільш продуктивного?		
34	Д	Коли ви довго не пізнаєте нового, вас тривожить почуття незадоволення?		
35	О	Ви любите роботу, яка потребує кмітливості, навіть якщо вона пов'язана з труднощами реалізації?		
36	У	Стикаючись із новими проблемами, ви передбачаєте перспективи їх вирішення?		22
37	І	Чи снився вам коли-небудь сон, який би віщував події, які потім відбулися?		20
38	Е	Чи співчуваєте ви людям, які не досягли бажаного результату в творчості?		17
39	Г	Чи використовуєте ви жарти для виходу із важких ситуацій?		15
40	П	Ви обрали професію із врахуванням своїх творчих можливостей?		14
41	М	Чи важко вам продумати декілька варіантів вирішення конфлікту?		
42	Д	Чи зможете ви ризикнути кар'єрою заради пізнання нового?		13
43	О	Чи будете ви займатися створенням чогось незвичного, якщо це пов'язано із якимись труднощами?		10
44	У	Чи важко вам уявити незнайоме місце, у яке ви намагаєтесь потрапити?		10
45	І	Чи траплялося, що ви згадали про людину, з якою давно не зустрічалися, а потім раптом вона подзвонила вам або написала листа?		10
46	Е	Чи співчуваєте ви людині, яку обдурили?		10
47	Г	Чи буває так, що ви самі вигадуете анекдоти та смішні історії?		10
48	П	Якщо у вас не буде можливості працювати, чи втратите ви інтерес до життя?		10

49	М	Чи глибоко ви продумовуєте можливі результати своєї творчої діяльності?		
50	Д	Чи хочеться вам часом розібрати річ для того, щоб дізнатися, як вона працює?		
51	О	Чи імпровізуєте ви в процесі реалізації вже розробленого плану дій?		
52	У	Чи складаєте ви казки дітям?		
53	І	Чи буває так, що ви з якихось незрозумілих причин не довіряєте людям?		
54	Е	Чи схильні ви сильно переживати, якщо вас обдурили?		
55	Г	Чи дратує вас жарт, виражений у іронічній формі?		
56	П	Чи вважаєте ви, що ваша професія дозволить покращити навколишній світ?		
57	М	Чи думаєте ви, які таємні причини приховані в оригінальних діях людини?		
58	Д	Чи цікавить вас, як живуть сусіди?		
59	О	Чи надаєте перевагу спілкуванню з людьми з незвичними поглядами?		
60	У	Чи фантазували ви коли-небудь про те, що можна зробити, отримавши спадщину?		
61	І	Чи важко вам визначити характер людини з першого погляду?		
62	Е	Чи співчуваєте ви бідним людям?		
63	Г	Чи вважають вас оточуючі кмітливою людиною?		
64	П	У вашій професійній творчості було багато невдач?		
65	М	Ви розмірковуєте про причини успіхів і невдач у своїй діяльності?		
66	Д	Якщо ви натрапляєте на незрозуміле нове слово, то чи намагаєтеся дізнатися його зміст у довіднику?		
67	О	Чи цікавлять вас люди, які дотримуються тільки традиційних поглядів на життя?		
68	У	Чи пишете ви вірші?		
69	І	Дивлячись на сторонню людину, вам важко передбачити, як складеться її життя?		

70	Е	Чи рідко ви виражаєте свої емоції при перегляді спортивних змагань?		
71	Г	Чи важко вам із гумором вийти зі складної ситуації?		
72	П	Чи можете ви у своїй роботі піти на ризик, якщо шанси на успіх не гарантовані?		
73	М	Чи точно ви відтворюєте із випадкових деталей і явищ цілісну картинку?		
74	Д	Чи намагалися ви прослідкувати генеалогічне дерево життя?		
75	О	Якщо б ваші знайомі знали, про що ви мрієте, то вважали б вас диваком?		
76	У	Вам важко уявити себе в старості?		
77	І	Чи буває так, що ви боїтеся іти на зустріч з незнайомою людиною через інтуїтивний неспокій?		
78	Е	Спостерігаючи драматичну подію в житті людей, чи відчуваєте ви, що це колись відбувалося з вами?		
79	Г	Чи надаєте ви перевагу комедії з-поміж усіх інших жанрів?		
80	П	Чи обов'язково творчість має супроводжувати професійну діяльність?		

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис) Чорношова Т.